

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:01.10.2020 ✓Accepted/Kabul:19.12.2020

DOI:10.30794/pausbed.803374

Araştırma Makalesi/ Research Article

Düzenli, K. (2021). "Tek Parti İdaresinden 12 Eylül 1980'e Yerel Siyasetin Değişimini Belediyeler Üzerinden Okumak: Merkezi Yönetime Yardımcılıktan Toplumcu Belediyecileğe" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 45, Denizli, ss. 222-249.

TEK PARTİ İDARESİNDEN 12 EYLÜL 1980'E YEREL SİYASETİN DEĞİŞİMİNİ BELEDİYELER ÜZERİNDEN OKUMAK: MERKEZİ YÖNETİME YARDIMCILIKTAN TOPLUMCU BELEDİYECİLEĞE

Kubilay DÜZENLİ*

Öz

Bu makalenin amacı Cumhuriyet'in ilanından başlayarak 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar Türkiye'de yerel yönetim sisteminin gelişimini incelemek ve farklı dönemlere ilişkin mevzuat, işleyiş ve yerel seçimler bağlamında genel bir değerlendirme yapmaktır.

Bu amaca ulaşmak için; ilgili literatür, yasal düzenlemeler ve yerel seçim sonuçları incelenmiştir. Makalenin amacı kapsamında ilk olarak tek parti iktidarı dönemindeki yerel yönetim sistemi ve belediyecilik politikaları gözden geçirilmiştir. İkinci olarak 1950 sonrası yerel yönetim sistemi ile tek parti dönemi mukayese edilmiştir. Son olarak 1960 ve 1970'ler Türkiye'sinde yerel yönetimler ile merkezi hükümet arasındaki ilişki incelenmiş ve 1970'li yıllarda büyük kentlerdeki belediye başkanlarının uygulamış olduğu politikaların genel çerçevesi, tarihi gelişmeler ve toplumsal koşullar ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yerel Yönetimler, Yasal Düzenlemeler, Yerel Seçimler, Toplumcu Belediyecilik.*

READING THE CHANGE OF LOCAL POLITICS FROM SINGLE PARTY RULE TO 12 SEPTEMBER 1980 THROUGH MUNICIPALITIES: FROM ASSISTING THE CENTRAL GOVERNMENT TO SOCIAL(IST) MUNICIPALITY

Abstract

The aim of this article is to examine the progress of local government system in Turkey starting with the proclamation of the Republic until the 12 September 1980 military coup d'etat and make an overall assessment in the context of legislation, operation and local elections related to different periods.

To achieve this aim; the relevant literature, legal regulations and local election results were examined. Within the scope of this article, firstly, local government system and municipal policies during the single-party rule were reviewed. Secondly, the local government system after 1950 is compared with the single party period. Finally, relations between local governments and central government were examined in Turkey in the 1960s and 1970s and the general framework of policies implemented by the mayors in big cities in the 1970s is evaluated by taking historical developments and social conditions into account.

Key Words: *Local Governments, Legal Arrangements, Local Elections, Social(ist) Municipalism.*

*Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, TRABZON.
e-posta: kduzenli@ktu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-3662-2656>)

1. GİRİŞ

Yerel nitelikli kamu hizmetlerinin görülebilmesi için yerel topluluklar tarafından oluşturulan yönetim birimi (Keleş, 2015: 165) biçiminde tanımlanagelen yerel yönetimler; liberal siyasi kuram tarafından “baskının” temsilcisi merkezi devletin karşısında “demokrasiyi” temsil eden kurumlar şeklinde nitelenmekte (Akbulut, 2007: 9) ve yerel yönetimlerin; yetki ve sorumluluk sahasının genişletilmesi salık verilmektedir. Liberal kuramın; baskı-demokrasi ikiliği bağlamında merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında kurduğu ilişkinin, indirgemeciliği bir yana, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin doğrudan yerelin güçlendirilmesi biçiminde okunup okunamayacağı ayrı bir tartışma konusudur.¹

Yerel yönetimlerin kuruluşunu asırlar öncesine değin uzatabilmek mümkündür. Batı’daki mazisi, bir bölge veya kentin merkezi hükümet karşısında mali ve idari özerklik elde etmesi ile ilişkili biçimde 12.yüzyıla değin götürülebilen (Koçak ve Ekşi, 2010: 295) yerel yönetimlerin, Osmanlı Devleti idare sisteminin bir parçası hâline gelmesi ise Batı dünyasına nazaran oldukça geç bir tarihte mümkün olmuş; Osmanlı’da ilk modern belediye örgütleri o belediyenin sınırları dâhilinde hatırı sayılır ölçüde gayrimüslim vatandaşın yaşadığı ve sermaye birikimi ile ticari yaşamın hareketliliği bakımından imparatorluğun diğer bölgelerine göre daha önde olan İstanbul’un Beyoğlu bölgesi ve İzmir’de kurulmuştur (Sadioğlu vd., 2015: 74). Osmanlı’nın ilk modern belediye örgütüne kavuştuğu on dokuzuncu yüzyıl öncesinde yerel yönetim faaliyetlerinin nasıl gerçekleştiği sorusu ise kimi geleneksel kurum ve yapıları karşımıza çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin geleneksel döneminde vakıf ve loncalar eliyle karşılanan beledi hizmetlerin Batılı tarzda örgütlenmiş modern belediyelere devredilmesi esasında Osmanlı modernleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Gücünün zirvesinde olduğu dönem, Batı’dan ithal edilecek herhangi bir kurum veya uygulamaya ihtiyaç duymayan devlet; zaman içerisinde yaşadığı gerilemeyi durdurabilmek adına kapsamlı bir reform süreci başlatmış, başlangıçta yalnızca askeriye ile sınırlı kalan bu reformlar ilerleyen dönemde idareyi de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. III. Selim döneminden itibaren Batı’nın üstünlüğü kabul edilmiş ve Osmanlı’nın Batılı devletler karşısında eski pozisyonuna dönebilmesinin ancak Batılı kurumların ithal edilmesi ile gerçekleşebileceği geleneksel muhafazakar çevreler haricinde üzerinde uzlaşmaya varılan bir mesele olarak görülmüştür (Sunay, 2008: 44).

Osmanlı yerel yönetim sistemindeki bu dönüşüm süreci ağırlıklı biçimde Batılı devletler ile kurulan ikili ilişkilerin bir sonucu olarak gelişmiş ve Fransız idare sisteminin ayırt edici özelliği niteliğindeki “merkeziyetçilik” düşüncesi Osmanlı’nın Cumhuriyet’e bıraktığı yerel yönetim sistemi; örgüt, personel rejimi ve politikalarının şekillenişinde kilit rol oynamıştır (Parlak, 2005: 177). Osmanlı’nın son dönem yerel yönetimler deneyiminin güçlü merkezi devlet fenomenine bağlı biçimde geliştiği ve yerel demokrasinin gelişimi için uygun koşulların yaratılmadığı Ortaylı (2014) tarafından da paylaşılan bir görüştür. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin iki ana metni niteliğindeki Tanzimat ve Islahat Fermanları’nda yerelde demokrasinin geliştirilmesi, halkın yerel yönetimlere katılımının teşviki ya da yerel yönetimlerin merkezi idare karşısında bağımsız olabilmelerini öngören ifadelere yer verilmemiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Görmez (2000: 82-83) de benzer bir bakış açısı ile on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kurulan modern belediye örgütlerinden merkezi idarenin taşradaki uzantıları biçiminde bahsetmektedir.

Yerel yönetimlere, kentsel siyasetin izlenebileceği bir alan olmak vasfının atfedilmesi yerelde siyasetin örgütlenme ve gelişimini belediyeler üzerinden okumak amacını taşıyan derin bir literatürün oluşumuna kaynaklık etmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca, merkez ile yerel arasında kurulan ilişkinin niteliği ve özerklik-vesayet dengesi bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir mesele niteliğindedir.

Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan süreçte, idareci kadro için belediyecilik alanında iki problemin varlığından bahsedilebilir. Ulusal Kurtuluş Savaşı müddetinde Batı Anadolu’nun harap olan şehirlerinin imar ve iskânı ile Yunanistanın gerçekleşen mübadele neticesinde birçok şehirde ortaya çıkan üretim ve hizmet sektöründeki açıkların kapatılması (Oktay, 2008: 147). Bilgiç (2005: 202), Türkiye’de merkezi yönetim- yerel yönetim ilişkisini 1 Şahin (2018: 3, 2019: 213); yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin doğrudan yereli güçlendirilmesi olarak yorumlanmasına dair eleştirel bir tutum sergilemektedir.Yerelleşme veya adem-i merkezileşme olarak adlandırılan yaklaşımların mekâna ait özgümleri görmezden gelme eğilimine sahip olması ve yerelde siyasetin dar bir çerçeve ve yerel seçimler ile sınırlı bir ortamda gerçekleşmesi bu eleştirelliğin temel dayanakları arasında yer almaktadır.

incelediği çalışmasında Cumhuriyet'in ilk seneleri itibariyle Türkiye'nin güçlü bir yerel yönetimler deneyimine sahip olmadığını iddia etmekte ve bu iddiasını il özel idareleri haricinde yerel yönetim birimlerine ilişkin yasal dayanağın dahi Cumhuriyet döneminde oluşturulması ile desteklemektedir. Tekeli de (1977: 32) Cumhuriyet öncesi yerel yönetimler deneyimiyle ilgili gerçekleştirdiği değerlendirmesinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devredilen tek başarılı belediyeçilik pratiğinin Balkan Savaşları sırasında İstanbul'da belediye başkanlığı yapan Topuzlu Cemil Paşa'ya ait olduğunu söylemektedir. Bu noktada Bilgiç (2005: 202) tarafından vurgulanan il özel idarelerine ilişkin istisnailik hâinden bashedmek yerinde olacaktır. Tek parti yönetiminin, merkezîyetçi karakteri il özel idarelerinin taşıdığı işlevin zaman içerisinde merkezi yönetim tarafından üstlenilmesi sonucunu doğurmuş ve kentleşmedeki hızlanma ile belediyeler, yerel yönetim birimleri arasındaki öneminde görece bir artış yaşamıştır (Arıkboğa, 2007: 44). Bu bağlamda il özel idarelerine ilişkin özgürlükte anlamını yitirmiştir. Tekeli ve Ortaylı (1978: 28-31) Cumhuriyet'in ilk seneleri itibariyle yerel yönetimler alanında geliştirilmesi amaçlanan politikalara dair iki kısım noktasından bahsetmekte ve bu kısıtların tek parti yönetiminin belediyeçilik faaliyetlerinin değerlendirilebilmesi adına önemli olduğunu ifade etmektedirler. i) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan belediyeçilik deney ve yasalarının azlığı ve yetersizliği, ii) Cumhuriyet'in ilk seneleri itibariyle belediyeler ve esnaf loncaları çevresinde örgütlü İttihatçılar ile girişilen iktidar mücadelesi. Çağdaş (2011: 396) ise 1580 sayılı kanunla ilgili gerçekleştirdiği değerlendirmede daha farklı bir noktaya dikkat çekmekte ve kanun koyucunun, yerel yönetimlere ilişkin geliştirdiği bütünlükçü felsefeyi, taşrada belediye örgütü bulunmayan bir yerleşim yerinin olmayacağı biçimindeki amil hüküm çerçevesinde açıklamaktadır. Ersoy (1989: 47) ve Özgür (2001: 220) de tarihi süreçte Türkiye'de merkezi yönetim-yerel yönetimler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarında 1580 sayılı "Belediye Kanunu'nda" merkezin, yerel üzerindeki vesayetini güçlendirici türden ifadelerin varlığına dikkat çekmekte ve yerel yönetimlerin karar organlarındaki üyelerin, merkezi yönetimce belirlenmesinin merkez-yerel ilişkisinin çarpıklığına dair bir kanıt olarak yorumlamaktadırlar.

Yerel yönetimlerin karar organlarıyla ilgili olarak 1930'lu senelerden başlayarak II.Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar süregiden bir diğer uygulama ise bir yerleşim birimindeki en yüksek mülki amirin o yerleşim birimine başkanlık etmesi olmuştur. Tek parti iktidarının otoriter kişilik ve politikaları ile nam salmış Ankara valisi Nevzat Tandoğan'ın neredeyse tek parti iktidarının bütününde (1929-1946) Ankara'daki belediye örgütüne başkanlık yapması (Keleş ve Duru, 2008: 32) vali-belediye başkanı birlikteliğine dair akla gelen ilk örneklerden bir tanesidir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye'nin politik geleceğini Batı Bloğu'na dahil olmakta görmeye başlaması ile siyaseten bir liberalleşme süreci başlamış; tek parti döneminde devletin idaresine dair geliştirilen kimi uygulamalardan vazgeçme eğilimi güçlenmiştir. Bu minvalde; 1945 senesi itibariyle çok partili siyasi yaşama geçilmiş, 1950 senesinde CHP, iktidarı sona ermiş ve on senelik Demokrat Parti (DP) iktidarı başlamıştır.

DP iktidarı dönemi de yerel yönetimler ve belediyeçilik anlayışı ile merkez-yerel ilişkisinin niteliği bağlamında tek parti iktidarı ile anlamlı bir farklılaşma gündeme gelmemiştir. 1950-1960 arası dönem belediyelerle ilgili yasal ve politik gelişmelerin konusu ağırlıklı biçimde imar ve iskan işleriyle sınırlı olmuş, kırsal nüfusun bilhassa, İstanbul'a doğru gerçekleştirdiği göç hareketi neticesinde gecekondulaşma sorununun ilk nüveleri görülmeye başlamıştır (Uyar, 2004: 35-36).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 1963 senesindeki yasal düzenleme neticesinde yerel yönetimlerin karar organlarının üyeleri halk tarafında seçilmeye başlamış, 1963-1973 arası gerçekleştirilen iki yerel seçimde merkezi yönetimle uyum içerisinde çalışabilecek kişilerin yerel yönetim örgütlerini idare etmeye hak kazanması sebebiyle merkez-yerel ilişkisinin niteliği ve belediyeçilik siyasasına dair bir dönüşüm yaşanmamıştır.

1970'li yıllarda ise dünyada esen sol rüzgarında etkisiyle büyük kentlerin belediyelerinin CHP tarafından kazanılması ile Türkiye'de daha önce hiç görülmemiş yeni bir belediyeçilik anlayışı gündeme gelmiş, demokratiklik, üreticilik, tüketimi düzenleyicilik, birlikçi-bütünlükçülük ve kaynak yaratıcılık (Tekeli, 1977: 33-34) gibi vasıfları taşıyan bu anlayış yeni/devrimci/toplumcu belediyeçilik olarak adlandırılmıştır. (Batuman, 2013: 223). Esasında belediyelerin, ideolojik bir karaktere sahip olmaları ve hizmet üretimi sürecinde bu karakterin etkili oluşu Batı dünyası için yeni bir gelişme değildir. Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte İngiltere'de, 1900'lü yılların ilk çeyreğinde ise Fransa'da çok sayıda şehrin belediye başkanlığı sol-sosyalist partilerce kazanılmış ve bu başkanlar

yerelde kentsel zenginliğin tanziminde emekçi sınıfların çıkarlarını öncülleyen bir yönetim sergilemişlerdir (Bayramoğlu, 2015). Yine 1970'li yıllarda Fransa'da sol partilerce kurulan seçim ittifakının ülke genelinde kazandığı belediyelerde (Castells, 2014: 120) uyguladığı politikalar bu anlayışın Avrupa kıtasındaki yansımalarıdır.

Söz konusu belediyeçilik pratiğinin Türkiye'deki uygulanabilirliği ise Avrupa'ya nazaran bir hayli geç olmuştur. Türkiye'de toplumcu ideolojinin halk nazarında anlamlı bir siyasal desteğe sahip hâle gelişi ancak 1960'lı yıllarda bir grup işçi ve aydın tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile mümkün olabilmiş, parti programında şehirleşme ve belediyelerle ilgili dar gelirli kesimlerin sorunlarının öncelikle çözüme kavuşturulacağı biçimindeki ifadelerle (TİP, 1964) toplumcu belediyeçilik kavramsal bazda ilk kez siyaset sahnesine taşınmıştır. 1968 yerel seçimlerinde partinin Adana Belediye Başkan Adayı Demirtaş Ceyhun yerel yönetimlere dair fikirlerini şu şekilde özetlemektedir: *"Bugünkü belediyeçilik yol sulamak, ölüye mezar temin etmektir, bu belediyeçilik değildir."* (Batuman, 2013: 227).

Toplumcu belediyeçiliğin etkin, örgütlü ve geniş bir ölçek dahilinde uygulamaya konulması ise 1973 sonrasında CHP'li belediyelerde gerçekleşmiş ve 12 Eylül askeri darbesiyle sonlanan bu belediyeçilik pratiği çok sayıda akademik çalışmanın doğrudan konusu olmuştur. Bu noktada toplumcu belediyeçilikle ilgili literatürde ikili bir ayrımın varlığı söz konusudur. Tekeli (1977), Yıldırım (1977), Tabak (1978) ve İsvan (2002) gibi dönemin belediyelerinde başkan yada kentleşme uzmanı sıfatıyla doğrudan karar alıcı pozisyondaki isimler toplumcu belediyeçiliğin uygulamadaki ilkelerinden ve kentlerin idaresinde toplumcu ideoloji çerçevesine geliştirilen politikalarında bahseder iken, Sakarya (2016), Yönten ve Şimşek (2016), Sezgin (2017), Kılavuz ve Yüksel (2017), Aydın (2020), toplumcu belediyeçilik merkezli çalışmalarında sırasıyla Çanakkale, Samsun, İzmit, Fatsa, Denizli gibi nispeten küçük ölçekli yerleşim bölgelerinde 1973-1980 arası CHP'li başkanlarınca sergilenen politikalar üzerine yoğunlaşmışlardır. Doğan (2004), Bayraktar ve Penpecioğlu (2008), Batuman (2010, 2013), Kamalak, Gül ve Beyazıt (2013) çalışmalarında ise 1970'ler Türkiye'sinde ulusal ve yerel siyaset temelinde toplumcu belediyeçiliğin kentsel meselelere ilişkin yaklaşımların ortaya koymak saikiyle çalışmalar kaleme almışlardır. Köker ise (1995: 540) toplumcu belediyeçilik uygulamalarına ilişkin çalışmasında farklı bir noktaya dikkat çekmiş ve dönemin CHP'li belediye başkanlarının mücadele ettiği tek odağın AP liderliğindeki Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti olmadığını söylemiş, başkanların parti liderleri kontrolündeki belediyeler ve belediyeçilik anlayışına karşı geliştirdiği muhalefetten bahsetmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Cumhuriyet'in ilanından başlayarak 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar geçen zaman dilimi içerisinde siyasetin yereldeki gelişiminin belediye yönetimleri ve belediyeçilik politikaları bağlamında incelenmesi, dönemsellik fark ve benzerlik noktalarının saptanmasıdır. Dönem ve politik yaklaşımlar bazlı mukayesenin daha açık biçimde gerçekleşebilmesi için çalışmada üçlü bir dönemlendirme yapılmış bu kapsamda; tek parti idaresi (1923-1950), DP dönemi (1950-1960) ve on ve yedi senelik süreçlerde ülke genelinde iki ayrı belediyeçilik anlayışının görüldüğü 1960-1980 arası dönem belediyeler ile yerel siyaset arasındaki ilişki ayrıntılı biçimde incelenmeye çalışılmıştır.

2. TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE YEREL YÖNETİMLER (1923-1950)

Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakların bir kısmını geri kazanmak ve dağılmakta olan imparatorluğu bir arada tutabilecek bir zafer elde etmek amacıyla katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) mağlubiyetle ayrılmış, 1913 sonrasında fiilen devleti idare eden İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) lider kadrosu Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlubiyetle ayrıldığı anlamına gelen mütarekenin imzalanması sonrasında memleket topraklarını terk etmişlerdir (Zürcher, 2009: 202). Mart 1920'de Osmanlı başkentinin İngilizler tarafından işgali, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yapılan son toplantıda bulunan kimi mebusların tutuklanmaları ve sürgüne gönderilmeleri neticesinde Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir meclisin faaliyet göstermeye başlaması adına uygun koşullar doğmuştur. Mebusan Meclisi'nin kimi temsilcileri ve Anadolu'nun değişik bölgelerinden gelen yeni üyelerin katılımıyla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ulusal Kuruluş Savaşı'nda komuta merkezi işlevi görmüştür.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından iç siyasette ardı sıra önemli gelişmeler meydana gelmeye başlamış ve Kasım 1922'de Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığına son verilmiştir. Mart 1923'de ise mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile bilinen I. Grup mensubu mebusların verdiği seçim önergesi ile TBMM üyelik seçimlerinin yenilenmesinin yolu açılmıştır (Akin, 2014: 399). Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın dokuz maddelik bir

programı kamuoyu ile paylaşması ve kendisine yakın isimlerden oluştuğu bilinen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partileşeceğinin ilan edilmesi hem TBMM seçimleri hem de ülkenin geleceği açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Haziran ayı içerisinde gerçekleştirilen seçimlerde “Kemalistler” mecliste çoğunluğu yakalamış (Ahmad, 1995: 80) ve bu süreçte kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)² ülkeyi idare etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığına son verilmesi ve yenilenen meclis seçimlerini, önce başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ardından ise Cumhuriyet'in ilanı takip etmiştir. Cumhuriyet rejimine geçiş aynı zamanda 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (TEK) yürürlükten kalkması anlamına gelmektedir. 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile başlayan süreç devlet idaresine ilişkin çok sayıda alanda olduğu gibi yerel yönetimlerle alakalı; yeni kurulan devletin temel ilkeleriyle uyumlu bir hukuki mevzuatın oluşturulmasını gerekli kılmış ve bu kapsamda 1930'lu senelerin ortalarına değin çok sayıda düzenleme hayata geçirilmiştir.

1924 Anayasası'nın kendisi ve anayasanın yerel yönetim birimlerini düzenleyen hükümlerinde 1921 tarihli TEK'e nazaran meydana gelen farklılıklar, tek parti döneminde izlenecek yerel yönetimler ve belediyeçilik politikalarının niteliğine ilişkin kimi ipuçları barındırmaktadır. TEK ve 1924 Anayasası'nın yerel yönetimler bahsinde ayrılmış oldukları ilk nokta anayasaların genelinde yerel yönetimlerle ilgili maddelerin sayısı olarak gözükmektedir.

Yerel yönetimlerin TEK içerisinde elde etmiş oldukları nispi ağırlık Abadan ve Savcı tarafından; “*Bu Anayasa; Vilâyet, kaza, nahiye idareleri ile genel müfettişlikler hususunda, yani idare hususunda, kendi hacminin yarısını kaplayan hükümler koymuştur.*” (Abadan ve Savcı'dan akt. Sevinç ve Demirkent, 2017: 15) denilerek ifade edilmiş, 1924'de ise anayasanın yerel yönetim birimleriyle ilgili düzenlemelerini içeren Vilâyet başlıklı kısmında yalnızca üç maddeye yer verilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 148). İki anayasa metni arasında yerel yönetimler bahsinde asıl kırılma ise merkez-yerel ilişkilerinin düzenleniş biçimiyle ilgili hükümler bağlamında gerçekleşmiştir. TEK, Milli Mücadele'nin devam ettiği şartlar altında kaleme alınan bir metin olması dolayısıyla Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye katılımı genişletmek amacından izler taşımaktadır ve bu kapsamda hiçbir zaman uygulanamamış olsa da kanun koyucu merkezîyet usulünü sınırlı hatta istisnai bir uygulama olarak değerlendirmek tercihinde bulunmuş, yerinden yönetim ise asli ve genel kural hâline getirilmiştir (Akın, 2014: 270). Anayasa uyarınca yerel yönetim birimleri olarak sayılan vilâyet, nahiye ve kazaların ilk ikisinin tüzel kişilik ve özerkliğe sahip olmalarında herhangi bir beis görülmemiştir (Parla, 2016: 24). Anayasanın on birinci maddesi; “*Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i adlî ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebat ve hükümetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata, şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir.*” (1921 Anayasası m.11) biçiminde oluşturulmuş ve yerel yönetim birimlerinin iç ve dış siyaset, adli ve askeri işlemler ile farklı devletlerle kurulacak ekonomik ilişkiler haricindeki konularda yetki sahibi olması öngörülmüştür. 1924 Anayasası'nda ise gerek yerel yönetimler konusunu doğrudan ele alan maddelerde gerekse de merkezi idarenin düzenlenişleriyle ilgili maddelerde yerel yönetimlerin özerkliğine dayanak sağlayabilecek bir ifadeye yer verilmemiştir.

Anayasanın yürürlüğe girmesinin ardından yerel yönetimlere ilişkin hukuki mevzuatın oluşturulması yönündeki adımlar hızlanmaya başlamıştır, 1924 senesi içerisinde yasalanan “442 sayılı Köy Kanunu” ve “417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu” bu kapsamda yapılan ilk hukuki düzenlemeler olmuştur. Ana metin itibarıyla on fasıl altında doksan beş adet maddeyi içeren 442 sayılı Kanun hangi koşulları sağlayan yerleşim bölgelerinin köy olarak tanımlanabileceğine hükmetmiş, köyün yönetiminin nasıl gerçekleşeceğini ve hangi işlerin köylüler için mecburi oldukları gibi meseleleri açığa kavuşturmuştur. Kanunun ilk maddesinde bir yerleşim bölgesinin köy, kasaba ya da şehir olarak nitelenebilmesi için esas belirleyicinin o yerleşim bölgesinin nüfusu kabul edilmiş, bu kapsamda nüfusu iki binden aşağı “yurtların” köy, iki bin ila yirmi bin arasındakilerin kasaba, yirmi binden fazla olanların ise şehir olarak adlandırılacak oldukları ifade edilmiştir. Aynı madde nüfusu iki bin aşağısında dahi olsa hâlihazırda bir belediye teşkilatı mevcut nahiye, kasaba ve vilâyet merkezlerinin kasaba itibar olunacağını belirtmiş ve bu birimleri Belediye Kanunu'na tabi kılmıştır (m.1).

² İlerleyen süreçte “fırka” ifadesi yerini “partiye” bırakmış ve kamuoyunda yaygın kullanım Cumhuriyet Halk Partisi, kısaltması ise CHP biçiminde olmuştur. Çalışmanın devam eden kısımlarında da bu isim ve kısaltma kullanılacaktır

Aynı sene içinde genç Cumhuriyet'in yerel yönetim sisteminin oluşumuna katkıda bulunan bir başka önemli gelişme "417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu" olmuştur. Kanunun sadece başkent Ankara'daki belediye örgütüyle ilgili maddelere sahip olması sebebiyle 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu ile benzer bir kanun olarak ifade edebilmek mümkündür. Meclisin, salt Ankara'yı alakadar eden bir kanunu kabul etmesi bir tesadüf değildir. Ankara genç Cumhuriyet'in şehircilik konusundaki vizyonunu kamuoyu ile paylaşabileceği bir pilot bölge niteliğindedir. Uygulamada Ankara şehrinin belediye örgütüyle ilgili yapılan düzenlemeler, 1930'lu yılların yerel yönetim politikalarının oluşumu hakkında bir haberci olmuştur.

417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu uyarınca başkent Ankara'nın belediye düzeni meşrutiyet dönemi İstanbul'una benzer kılınmış ve şehrin idaresinin merkezi yönetim tarafından atanan bir şehremini ve üyeleri hükümetçe belirlenen 24 üyeli Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından yapılması öngörülmüş (m.4), belediye örgütünün bütçesinin ve belediye çalışanlarının maaşlarının belirlenmesi hakkı İçişleri Bakanlığı'na bırakılmıştır (m.17). Kanun ayrıca Ankara Belediyesi'ne bağlı bir zabıta teşkilatının kurulmasını gereksiz bulmuş, başka bir belediyenin sınırları içerisinde zabıtalardan yetkili kılınacağı meseleler polis teşkilatının görev ve sorumluluk sahasında kabul edilmiştir (Tekeli ve Ortaylı, 1978: 38). Merkezi yönetimin, Ankara şehrinin idaresine dair belediye örgütünü devre dışı bırakarak kendisini yetkili kılması yönündeki bir diğer gelişme 1928 tarih ve 1351 kanun numarası ile kurulan Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün belediyeye değil İçişleri Bakanlığı'na bağlanması olmuştur (Sağlam, 2016: 260).

1924 senesinde mecliste kabul edilerek yürürlüğe giren 442 ve 417 sayılı Kanunlar tek parti idaresi yerel yönetimler mevzuatının oluşumu adına atılan önemli adımlar olmasına karşın 1924 senesi itibariyle Cumhuriyet hâlen bir Belediye Kanunu'na sahip değildir ve bu durum Cumhuriyet'in kurucu kadrosu için bir an evvel değişmesi elzem niteliğinde gelişmedir. Zira; Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlayan süreçte toplumsal yaşama ve yönetim sistemine etki edecek bir dizi önemli yasal düzenleme yapılmış, bu düzenlemeler ile Cumhuriyet'in Osmanlı'dan ayrı bir devlet olduğu mesajı iç ve dış kamuoyuna iletilmek istenmiştir. 1924 ve 1926 tarihli Belediye Kanunu Layihaları yerel yönetimler mevzuatı bağlamında Cumhuriyet ile Osmanlı arasında bir takipçilik ilişkisinin olmadığını kanıtlaması amacıyla hazırlanan metinler olmuşlardır. Bu iki kanun taslağını yerel yönetimler tarihimiz içerisinde bir dönüm noktası ya da bir mihenk taşı biçiminde değerlendirmek ise fazlasıyla iddialı bir yaklaşım olacaktır. Zira her iki kanun metni de meclis gündemine dahi getirilmiş değildir ve kamuoyu taslak hâlindeki metinlerden gazete haberleri aracılığıyla haberdar olmuştur (Şinik vd, 2016: 7-8). Sonuç olarak ne 1924 ne de 1926 tarihli "Belediye Kanunu Layihalarının" meclis gündemine getirilmemişlerdir. Bu iki taslak metin en iyi ihtimalle 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun oluşumu noktasında atılan "kurucu adımlar" olmak vasfını elde etmişlerdir.

Tek parti iktidarı yıllarında yerel yönetimlerle ilgili gerçekleşen en önemli yasal düzenleme 3 Nisan 1930 tarihli TBMM oturumunda kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu olmuştur. Ana metin itibariyle sekiz fasıl altında toplam yüz elli üç madde içeren kanun ile belediyenin tanımı yapılmış (m.1), hangi yerleşim birimlerinde belediye idarelerinin kurulacağı ayrıntılı biçimde açıklanmış (m.2), bir belediye örgütünün sahip olacağı organlar ifade edilmiştir (m.3).

Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve CHF grupları arasında önemli bir tartışmaya kaynaklık eden ve iki partinin merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri bağlamında sahip oldukları fikirlerin ifade aracı olarak nitelenebilecek İstanbul Şehremaneti örgütüne başkanlık edecek kişinin nasıl belirleneceğine dair tartışmanın sonlanması da "1580 sayılı Belediye Kanunu'nun" kabulü ile gerçekleşmiştir. Kanunla İstanbul özelinde belediye ve valilik teşkilatlarının tek bir çatı altında toplanması öngörülmüş (m.149), İstanbul valisinin aynı zamanda İstanbul belediye başkanlığı vazifesini üstlenmesi kararlaştırılmıştır (m.150). 1580 sayılı Kanun belediye başkanlarının belirlenmesi noktasında o şehrin valisinin aynı zamanda o şehrin belediye başkanı olmasının haricinde iki yöntem daha belirlemiş; Ankara'da belediye başkanının Dahiliye Vekili'nin önerisi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile göreve başlaması, diğer şehirlerde ise belediye meclis üyeleri tarafından seçilen kişinin şehir merkezleri için Dahiliye Vekili'nin, şehir merkezi olmayan yerler içinse ilgili şehrin valisinin onayı ile işbaşı yapması kararlaştırılmıştır (Oktay, 2008: 149).

Kanun uyarınca belediye başkanlarının göreve başlama usulleri hakkında yapılan düzenleme değerlendirildiği vakit ulaşılabilecek ilk sonuç; parti içerisinde belediye başkanlarının nasıl belirleneceğiyle ilgili tartışmadan CHP grubunun sertlik yanlısı isimlerinin galip ayrıldığı olacaktır (Yılmaz Uçar, 2016: 109). Zira; gerek İstanbul ve Ankara gerekse de diğer yerleşim birimlerinde belediye başkanlarının seçimi noktasında getirilen hukuki düzen, merkezi idarenin talep ve telkinlerinin yerel tarafından görmezden gelinemeyeceğine işaret etmektedir. Dahası kanunun kabulünden kısa bir süre sonra aktüel siyasette yaşanmış kimi gelişmelerin bir sonucu olarak Belediye Meclis Seçimleri önemini yitirmiş ve bir şehrin valisinin aynı zamanda o şehrin belediye örgütüne başkanlık yapması olağan bir uygulama hâlini almıştır. Belediye örgütüne başkanlık yapacak kişinin bu usulle görev başı yapıyor olması yerel yönetimlerin merkezi idarenin taşradaki uzantıları ya da yardımcı kuruluşları olduğu algısının kuvvetlenmesine yol açmıştır. Cumhuriyet tarihinin en uzun süre³ yürürlükte kalan kanunlarından bir tanesi olan 1580 sayılı Kanun akademide de oldukça verimli bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiş ve kanuna ilişkin nitelikli bir literatür oluşmuştur. “Türk Toplumunda Demokrasi ve Yerel Yönetimlerin Tarihsel Gelişimi Bağlamında 1580 Sayılı Belediye Kanunu Yasama Müzakereleri” isimli çalışmada Çolak (2012: 49-50) ilgili kanunun TBMM’de görüşmesi sürecindeki tartışmalardan bahsetmiş, Ağaoglu Ahmet Bey’in kanunun; Kıta Avrupa’sında örneklenen iki yerel yönetimler geleneğinden adem-i merkeziyetçilik temelli İngiliz geleneğine değil de merkeziyetçilik temelli Fransız geleneğine bağlı kalınarak yazıldığı yönündeki eleştirilerine ve Dahiliye Vekili Şükrü Bey’in yerel yönetim birimlerinin de idare teşkilatının bir parçası olduğu ve bu yönüyle merkeziyetçilik-adem-i merkeziyetçilik tartışmalarının anlamsızlığına vurgu yapan görüşlerine yer vermiştir. Bu bağlamda kanunun Fransız yerel yönetim sisteminin temelini oluşturan kanunlar ile ne ölçüde benzerlik taşıdığı da önemli bir tartışma başlığını oluşturmaktadır. Gözler (2019: 6-14) 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1884 tarihli Fransız Belediye Teşkilatı Kanunu’nun benzerlik ve farklılık noktalarını karşılaştırdığı çalışmada her iki kanun uyarınca belediyelerin taşıdığı benzerlik noktalarının hiç de azımsanamayacağı görüşündedir. Belediye organları arasında belediye başkan ve belediye meclisinin sayılması, belediye meclislerinin kuruluş, çalışma ve aldığı kararların kesinleşmesi usulleri ile kanunların muhtelif maddelerinde Türkçe ve Fransızca benzer anlamlar içeren ifadelerin tercih edilmiş olması yazarın ifadesi ile bahse konu iki kanunun benzerlik noktalarını oluşturmaktadır. Eliçin’de meseleye benzer bir bakış açısı ile yaklaşmayı yeğlemekte ve 1580 sayılı Kanunun adını anmadan da olsa Osmanlı’nın son döneminden başlayarak yerel yönetimlerle ilgili hayata geçirilen düzenlemelerin Fransız idare ve yerel yönetim sistemlerinden etkilenilerek oluşturulduğunu ifade etmektedir (Eliçin, 2017: 38).

1580 sayılı Kanun oluşum sürecinde herhangi bir yabancı devletin benzer alandaki kanunundan ne ölçüde etkilenilerek yazıldığı yanı sıra içeriği bakımından da çok sayıda çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Göymen; kanunun Cumhuriyet dönemi merkez-yerel ilişkilerinin alamet-i farikası niteliğindeki vesayet denetiminin güçlenmesini sağlayan yönüne vurgu yapmış (Göymen, 1999: 68). Torlak ve Önez’de kanunun yürürlükte kaldığı yetmiş seneyi aşkın zaman diliminde halka oy vermek suretiyle yöneticilerini belirlemek haricinde bir katılım kanalı yaratmadığını ifade etmiştir (Torlak ve Önez, 2005: 671).

Ortaylı ve Tekeli ise 1580 sayılı Kanunu yalnızca bir hukuki metin olarak değerlendirmemekte; rejimin belediyecilik ve şehirleşme meselelerine dair taşıdığı gelecek tahayyülünü “417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu” ile Ankara özelinde, 1580 sayılı Kanunla da ülke sathında ortaya koyduğunu söylemektedir. Bu kapsamda kanunun hazırlığı sürecinde göz önünde tutulan beş temel ilke ve dolayısıyla Cumhuriyet’in yerel yönetimler politikasının dayandığı beş esas şu şekilde sıralanmıştır:

- Belediyeler arası eşitlik
- Belediyelerin icraatlarında serbestlik tanınması
- Belediyeler üzerinde güçlü bir merkezi yönetim denetiminin oluşumu
- Belediye meclis üyeliği seçimlerinin tek dereceli ve halkın etkin katılımı sağlanarak gerçekleştirilmesi
- Belediyelerin hizmet alanının genişletilmesi (Ortaylı ve Tekeli, 1978: 51-55).

³ 1580 sayılı Belediye Kanunu 3 Nisan 1930 tarihli meclis oturumunda kabul edilmiş ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun TBMM’de kabul edilerek yürürlüğe girmiş olduğu 2005 senesine kadar yerel yönetim birimlerine ilişkin temel kanun olmak özelliğini korumuştur.

1580 sayılı Kanunun yasalaşmasını takip eden süreçte Cumhuriyet tarihinin ilk belediye seçimlerini düzenlemiştir. Yürürlükteki kanun ve anayasanın izin verdiği üzere yalnızca belediye meclis üyelerinin belirlenebilmesi için oy kullanılan seçimlerde oy verme işlemi iki hafta sürmüştür (Cumhuriyet, 6.10.1930-21.10.1930) ve bu süreçte gazetelerin o gün için kullanılan oyların dağılımına ilişkin haber yapabilmeleri noktasında herhangi bir kısıtlamaya başvurulmamıştır. 1930 senesinde yapılan değişiklik neticesinde kadınların seçimlerde oy kullanmak hakkını elde ettiği bu ilk seçimde, CHF yurdun birçok bölgesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'yi geride bırakmıştır. (Cumhuriyet, 20.10.1930).

1930'lar Türkiye'sinde bir yönüyle yerel yönetim birimlerinin gelişimine etki eden diğer kanunlar ise belediyelerin hukuki dayanağı ve belediye organlarının belirlenmesi esaslarından daha ziyade beledi hizmetlerinin niteliğinin gelişimi, mâli ve imar-iskan meseleleriyle ilişkili olmuştur. Bu kapsamda akla gelen ilk kanunlar; "1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha" ve "2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'dur" (Tekeli, 1977: 33). Yine aynı seneler dahilinde belediyelerin hizmet üretmek noktasında karşılaştığı ekonomik sıkıntıların önüne geçilebilmesi amacıyla önemli bir adım atılmış; 1580 sayılı Kanun çerçevesinde, ihdası için gerekli hukuki altyapının sağlandığı (Reuter, 1943: 42-43) Belediyeler Bankası faaliyetlerine başlamıştır. Topal; Belediyeler Bankasının temel işlevini belediyeler için uzun vadeli ve düşük faizli kredi temin etmek olarak ifade etmekte, bu suretle belediyelerin ticari bankalardan alınan yüksek faizli kredilerin bütçelerinde yol açtığı kaybı azaltabilmek fırsatını elde ettiğini söylemektedir (Topal, 2003: 27). İlerleyen süreçte Belediyeler Bankası'nın ismi önce İller Bankası olarak değiştirilmiş, 2011 sonrasında ise Banka özel hukuk hükümlerine tabi özel bütçeli bir anonim şirket hâlini almıştır.

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak toplum sağlığını korumayı ve bir salgın hastalık karşısında vatandaşların savunmasız kalmasının önüne geçmeyi amaçlamakta; kanun ile belediyelerin de merkezi hükümete benzer biçimde bir salgınla karşılaşılması hâlinde kimi yetki ve sorumluluklara sahip olması öngörülmektedir. "2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu" ise kanun koyucunun ülke genelindeki belediyelerin, beledi hizmetlerini karşılamakla yükümlü olduğu yerleşim bölgelerinde altyapı ve ulaşım faaliyetlerini çağın gerekleri ile uyumlu hâle getirebilmesi amacıyla kaleme alınmış bir metin olarak kabul edilmelidir. Kanun; 1/500, 1/1000 ve 1/2000 ölçekli yerleşim planlarının hazırlanarak bakanlığa teslimini belediyelerin yerine getirmeleri gereken bir işlem olarak tanımlamış (m.1), kanunun kabul edilmesini takip eden beş sene içerisinde bakanlıktan onay almış bir uzmanın nezaretinde şehir planının tamamlanmış olması zorunlu kılınmıştır (m.2). Şehir planlarının oluşumuyla ilgili olarak mücbir sebeplerin neler olduğu yani hangi koşullar altında bu zorunluluğun esnetilebileceğini belirlemek yetkisi ise 1930'lar Türkiye'sinde merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin niteliğini yansıtır biçimde belediyelere değil İçişleri Bakanlığına tanınmıştır (m.4). 2290 sayılı Kanun kuramsal manada ülke genelinde şehircilik alanında nitelikli bir gelişimi sağlayabilme potansiyeline sahip maddeleri içeriyor olmasına karşın uygulamada kanun maddelerinde öngörülen düzenlemeler gerek maddi yetersizlikler gerekse de Cumhuriyet'in ilk seneleri itibarıyla bir yerel yönetimler ve belediyecilik kültür ve geleneğine sahip olmaması dolayısıyla hayata geçirilememiştir.

Özetle, tek parti iktidarı yılları yerel yönetimlerle ilgili gelecek on yıllarda da ülkenin yararlanacağı temel kanunların yazımı ve modern bir yerel yönetim sisteminin inşa edilebilmesi çabası ile geçmiş, şehirlerin imar edilmesi ve şehircilik anlamında modern dünyanın bir parçası olunabilmesi temel hedefler olarak belirlenmiştir. Uygulamada ise belediyelerin yerel demokrasinin gelişimine katkı sağlayabileceği yasal ve toplumsal zeminin yaratılabilmesi mümkün olmamıştır.

1925 ve 1930 senelerindeki kısa süreli iki deneyim haricinde ülke genelinde sadece CHP'nin varlık gösterdiği siyasi ortam II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin istikametinin "Batı dünyası" olmasının bir gereği olarak sonlanmış sanayici Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ile siyaset sahnesinde on beş sene sonra tekrar birden fazla parti faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu süreçte Türk siyasetinin gelecek on beş senesine damga vuracak gelişme ise Ocak 1946'da yayınlanmış oldukları "Dörtlülük Takrir" ile CHP'den istifa eden Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın yeni bir siyasi parti kurmaları olmuştur. Demokrat Parti (DP) 1946-1950 arası muhalefet döneminin ardından 1950'de tek başına iktidar olacak meclis çoğunluğunu elde etmiş ve bir askeri darbe neticesinde kapatılacakları 1960 senesine kadar ülkeyi idare etmiştir.

2. DP DÖNEMİ'NDE YEREL YÖNETİMLER (1950-1960)

Yirmi yedi sene süren tek parti yönetiminin sonrasında ülkeyi yönetmeye başlayan Demokratlar; seçim meydanlarında sıkça ve sert biçimde eleştirmiş oldukları CHP'nin otoriter yönetim anlayışını bir an önce terk etmeyi amaçlamışlar; bu kapsamda bugün dahi DP denildiği vakit aklı gelen seçim sloganlarındaki gibi "sözün milletin" olacağı politik atmosferi ülkede egemen kılmak istemişlerdir. DP'nin lider kadrosu özellikle 1938 sonrasında CHP'nin bütünüyle halk ile yabancılaştığını düşünmekte ve partiyi bürokrasi ile fazlasıyla hemhâl olmak ile eleştirmektedir. Kabaca halk-bürokrasi ikiliği üzerinden tarif edilmeye çalışılan ülke sosyolojisinde CHP'nin bürokratları, DP'nin ise halkı temsil ettiğine inanılmaktadır.

DP ve CHP'nin karşı karşıya geldiği ilk seçim; 1946 olmuş, Demokratların henüz ülke genelinde tam olarak teşkilatlanamamış olması ve oyların sayımı sürecinde yaşanan kimi anti-demokratik uygulamalar 1946 seçimlerinin güvenilirliğine gölge düşürmüştür. Bugünden bakıldığında 1946 seçimlerinin en anlamlı sonucu, uzun bir sürenin ardından TBMM'de yine birden fazla siyasi partinin temsil edilmeye başlanmasıdır.

Tablo 1: 1946 Genel Seçimleri

1946	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
CHP	87.3	435
DP	11.6	58
Bağımsızlar	1	5

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3685.

DP, dört sene sonra gerçekleştirilen 1950 seçimlerinde ise taraftarlarının dahi beklentilerinin üzerinde bir başarı elde ederek ülke genelinde CHP'den bir buçuk milyon fazla oy almış (Karpaz, 2010: 327-328) ve CHP iktidarı resmen sona ermiştir.

Tablo 2: 1950 Genel Seçimleri

1950	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
DP	53.5	416
CHP	39.9	69
MP	3.1	1
Bağımsızlar	1.7	1

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3685.

DP; iktidarının ilk senelerinden itibaren ekonomi ve devlet idaresi gibi alanlarda kimi siyasa değişikliklerine başvurmuştur. Amerikan yardımlarının da etkisiyle köylülere dağıtmaya başlanan traktörlerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiş, çiftçilere ucuz kredi temin edilmiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığıyla tarım ürünlerinin fiyatlarının suni biçimde yüksek tutulması öngörülmüştür (Zürcher, 2014: 327). DP muhalefet yıllarında sert biçimde eleştirdiği İsmet İnönü'nün hem cumhurbaşkanı hem de siyasi parti genel başkanı olması hâlinin bir benzerini Celal Bayar üzerinden gerçekleştirilmemiş ve Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde DP genel başkanlığı ve başbakanlık görevini Adnan Menderes ifa etmiştir.⁴ Seçim sürecinde sayı olarak çok daha küçük bir kesime karşılık gelmekle birlikte kentli aydınlar arasında da DP'yi desteklemek eğiliminin varlığı söz konusu olmuş ve bu kesimler CHP iktidarının sonlanmasıyla rejimin taşıdığı otoriter karakterin aşınabileceği umuduyla DP'yi desteklemişlerdir⁵. DP bu beklentiye ise ancak sınırlı ölçüde cevap verebilmiştir. DP'nin, tek parti iktidarının kimi belli başlı politikalarını devam ettirmiyor oluşu yerel yönetim politikaları bağlamında da benzer bir dönüşüm sürecinin başlayabileceği fikrini beraberinde getirmiştir. Dahası DP'nin 1946 tarihli parti programındaki kimi

4 Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde DP ile ilişkisini ne ölçüde sonlandırabildiği ise izaha muhtaç bir durum niteliğindedir. Öyle ki cumhurbaşkanının kullandığı bastonda dahi işlemeli biçimde D.P. harflerine yer verilmektedir.

5 1970'li yıllarda CHP'den aday gösterilerek İstanbul Belediye Başkanlığı seçimini kazanan Ahmet İsvan; "Başkentin Gölgesinde İstanbul" isimli otobiyografi türündeki eserinde 1950 seçimlerinde "Yeter Söz Milletindir" diyen DP'ye oy verdiğini söylemekte dahası seçim sonrası oluşan ortamı "bir halk bayramı biçiminde tanımlamaktadır (İsvan, 2002: 19).

ifadeler Demokratların, tek parti iktidarının belediyeçilik pratiğini onaylamadığına işaret eder niteliktedir. Bu durum en sarıh biçimde parti programının 20 ve 21.maddelerinde görülebilmektedir.

Madde 20- “İllerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesini prensibini tahakkuk ettirmek maksatları ile kurulmuş olan il genel idare kurulları ile özel idare ve belediyeler bütçelerini tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında gereken genişlikteki yetkilerle teçhiz olunmalıdır”.

Madde 21- “İl genel kurulları ve belediyeler, beşer senelik çalışma planları tanzimine sevk edilmeli, ve bu planlar merkezde mahalli idarelere yol göstermek vazifesi ile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tabii tutulmalıdır. Şehir sınırları içindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve diğer ticari mahiyette umumi hizmet işletmelerinin belediyeye devrini tabi buluyoruz” (DP Programı, 1946).

Tekeli ve Ortaylı (1978: 125), DP Programı'nın yerel yönetimlere ilişkin maddelerini değerlendirirken merkezin yerel yönetim birimleri üzerindeki denetim yetkisinin bütünüyle ortadan kaldırılmamış olması hasebiyle CHP'nin aynı dönemdeki programına göre daha “merkeziyetçi” olarak nitelendirmelerine karşın 1946 senesi itibarıyla memleket genelindeki belediyelerin yönetim prensibi ve merkez-yerel ilişkilerinin niteliği düşünüldüğünde ilgili metnin tek parti dönemi belediyeçilik anlayışı karşısında kuvvetli bir karşı çıkış olarak değerlendirilebilmesi mümkündür. Belediyelerin, bütçelerini düzenlemek ve kullanmak noktasında yetkili kabul edileceğinin ifade edilmesi dahi Türk yerel yönetim sistemi içerisinde daha önce eşine rastlanılmamış bir durum niteliğindedir. Uygulamada ise merkez-yerel ilişkilerinin niteliğine dair gözle görülür bir değişim yaşanmamış bir başka deyişle DP'nin idareci kadrosu yürürlükteki yasalar sayesinde elde etmiş oldukları yerel yönetimler üzerinde güçlü bir denetim mekanizması oluşturabilmek ayrıcalığını yitirmek istememişlerdir. Parti; merkezi yönetimlerde iktidara gelir gelmez İsmet İnönü'ye yakınlığı sebebiyle sorun yaşadığı Malatya Belediye Başkan ve Belediye Meclisi'nin faaliyetlerine Danıştay'ın verdiği aksi yönlü karara rağmen son vermekten geri durmamıştır (Alada, 2008: 34). Bu ve buna benzer kimi gelişmeler halk nazarında tek parti iktidarından kalma belediyelerin valiliğe bağlı bir yönetsel birimmiş gibi düşünölmeleri kanısının devam etmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda 1950-1960 arası dönemde yerel yönetimler mevzuatıyla ilişkili yasal dönüşümün ana gövdesini daha ziyadesiyle teknik meseleler oluşturmuştur.

Daha önce ifade edildiği üzere DP iktidarı ile hız kazanan tarımda makineleşme hamlesinin meydana getirdiği sonuçlardan bir tanesi kırsal kesimden kentlere doğru gerçekleşen göç dalgası olmuş ve 1950 senesinden başlayarak kentli nüfus oranında dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Öyle ki kentlerde yaşayan nüfus, 1950'de 5 milyon 244 bin iken, 1960'da 8 milyon 860 bine yükselmiştir. Kentte yaşayan nüfusta on sene içerisinde yaşanan oransal değişim %69'a denk gelmekte ve aynı zaman dilimi içerisinde kentli nüfusun genel nüfusa oranının da %25,1'den %31,9'a çıkması anlamını taşımaktadır (Tüik, 2012). 1950-1960 arasında kentli nüfusun sayı ve oran bazında gösterdiği anlamlı yükselişin çalışmamız için önemli kılan nokta ise artan kentli nüfus ve bu nüfusun yaşadığı problemlerin başında gelen barınma sorununun çözümü noktasında yerel yönetimlerin oynadığı rol ile bağlantılıdır. Şengül'ün “emeğin kentleşmesi” olarak adlandırdığı iç göç sürecinin (Şengül, 2002: 122-123) sonunda tahmin edilebileceği üzere göç alan şehirlerdeki konut stoku yetersiz kalmaya başlamış ve insanlar barınma ihtiyacını kendi çabaları ile inşa ettikleri konutlar ile çözmeye çalışmışlardır (Erman, 2000: 985). Daha önce tekil bazda örnekleri görölen gecekondu tipi konutların yaygınlaşmaya başlaması bu sürecin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. 1951 senesinde çıkarılan “5656 sayılı Belediye Kanununa bazı maddeler eklenmesine dair Kanun” ile konut üretimi belediye yönetimlerinin mecburi işlerinden birisi hâline getirilmiştir (Türkün vd, 2014: 52). Gerek belediyelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik darboğaz gerekse de belediyelere inşa edilecek o konutların nerede ve ne ölçekte olacağına ifade edilmemesi 5656 sayılı Kanunun uygulanabilirliğine ilişkin ciddi bir soru işareti doğurmuştur. DP iktidarında kentleşme ve imar sorunlarını nihayete erdirmek amacıyla gerçekleştirilen ve belediyelere 1580 sayılı Kanunda ifade edilen sorumluluklardan hariç bir sorumluluk yükleyen tek yasal düzenleme “5656 sayılı Belediye Kanununa Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun” değildir. 1956 senesinde yürürlüğe giren “6785 sayılı İmar Kanunu” ve “6830 sayılı İstimlak Kanunu” ile belediyeler şehirleşme, imar ve iskan, gecekondulaşma sorununun çözümü noktalarında yetki ve sorumluluk sahibi kılınmışlardır.

“6785 sayılı İmar Kanunu'nun” ikinci maddesinde “Belediye sınırları içinde yapılacak bütün yapılar için belediyeden ruhsatiye alınmasının mecburi olduğu” ifade edilmiş, on altıncı maddede ise “yapıların bitince

kullanılabilmesinin belediyeden alınacak bir izin ile mümkün olabileceği” söylenilmiştir. Kanun belediye sınırları içerisindeki yapıların inşasından belediyeleri sorumlu tuttuğu gibi “bitmiş olan bir yapının da kullanılabilmesinin ancak belediyeler tarafından verilecek bir izin belgesi ile mümkün olabileceğini” öngörmektedir (T.C. Resmi Gazete, 16 Temmuz, 1956, sayı: 9359). “6830 sayılı İstimlak Kanunu’nda” ise idarenin bir yerleşim bölgesinde gerçekleştireceği istimlak işleminin şartları sayıldıktan ve işlemin nasıl yapılacağı ifade edildikten sonra kanunun beşinci maddesinde “belediye lehine olacak istimlak işlemlerinde belediye encümeninin” karar merci olduğu söylenilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 8 Eylül, 1956, sayı: 9402). Encümen tarafından verilmesi öngörülen istimlak kararını onaylamak vazifesi ise ilçelerde kaymakama illerde ise valilere tanınmıştır. Aynı sene içerisinde yürürlüğe giren belediyelerin yetki sahasında önemli bir genişlemenin habercisi olarak nitelendirilebilecek bu iki kanundaki hükümler uygulamada istenilen ölçüde hayata geçirilememiş; belediyelerin imar ve iskan meselesinde merkezi yönetim karşısında bağımsız ve güçlü bir odak hâline dönüşebilmesi mümkün olmamıştır.

“İmar” ve “İskan” kanunlarının kabulünden iki sene sonra ise çalışma sahası ve sorumluluk alanı doğrudan imar ve iskan olmayan bir bakanlığın eksikliğinin fark edilmesi üzerine “7116 sayılı İmar ve İskan Vekaleti Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanun” ile yeni bir bakanlık kurulmuş ve ilgili bakanlık, belediyelerle birlikte yurdun değişik bölgelerindeki harita ve imar planlarının hazırlanması, mesken politikasının esaslarının tespiti gibi işlerde yetkili kılınmıştır (T.C. Resmi Gazete, 14 Mayıs 1958, sayı: 9906).

DP’nin iktidar yıllarını; yerel seçimler ve bu seçimlerin ülke siyasetindeki etkisi bakımından kayda değer bir dönem olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Kuşkusuz bu durumu açıklayabilecek birtakım gelişmeler mevcuttur. İlk olarak; Türkiye’de belediye başkanlarının 1963 senesine kadar şu anki gibi doğrudan halkın oyları ile seçilmiyor oluşu ve 1950’ler Türkiye’sinde çoğu zaman belediyeleri valiliğe bağlı bir alt birim olarak kabul etmek eğilimi, 1950-1960 arası yıllarda gerçekleşen yerel seçimlerin kamuoyunda aynı yıllar dahilinde düzenlenen ulusal seçimler kadar ilgi çekmemesi sonucunu doğurmuştur. Mahalle ve köy muhtarlıkları, belediye ve il genel meclisi seçimlerinin birbirlerini takip eden birkaç hafta içerisinde ayrı ayrı düzenlendiği bu seçimlerde ağırlıklı biçimde Demokratlar belediye ve il genel meclislerinde çoğunluğu elde etmişlerdir. DP’nin 1946-1950 arası dönemde gerçekleştirilen yerel seçimlerde usulsüzlük yaşandığı yönündeki eleştirilerinin benzeri 1950-1960 yılları arasında CHP tarafından öne sürülmüş olsa da seçim sonuçlarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Özetle; 14 Mayıs 1950’de elde ettiği seçim zaferinin ardından tek parti yönetiminin yerel yönetimler politikalarından oldukça farklı bir yaklaşım sergileyebileceği umuduna sahip olunan DP iktidarında ne hukuki, ne ekonomik ne de teknik ve alt yapı işleri bakımından tek parti iktidarının yerel yönetimler politikasının ötesinde ve bu politikalardan farklı olarak nitelenebilecek bir politika ortaya konulamamıştır. Muhalefet yıllarında, belediyelerin demokratikleşmesini savunan Demokratlar iktidarlarında, belediyeleri daha ziyadesiyle esnaf, küçük üretici ve köylüler ile kurmuş oldukları ilişkinin sürekli olmasını sağlayacak bir araç olarak görmüşlerdir (Tekeli, 1983: 9). Mayıs 1960’da kendisini Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak adlandıran bir grup asker tarafından yönetime zor kullanılarak el konulması ile on senelik DP iktidarı resmen sonlanmıştır.

3. 27 MAYIS’DAN 12 EYLÜL’E YEREL YÖNETİMLER

27 Mayıs 1960’da askerlerin yönetime el koyması ile başlayan daha sonrasında 1961-1973 seneleri arasında koalisyon hükümetlerinin ve Adalet Partisi’nin (AP), 1973-1980 arası dönem ise ağırlıklı biçimde mecliste temsil edilen sağ partilerin oluşturduğu Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerinin ülkeyi yönettiği 1960-1980 arası yirmi senelik zaman diliminde yerel yönetimler alanında bir dizi önemli gelişme yaşanmıştır.

3.1. 1960-1963 Arası Gelişmeler: 1961 Anayasası ve Değişen Yerel Yönetimler Mevzuatı

27 Mayıs’ın ardından ülke gündemini meşgul eden meselelerin başında askerlerin nasıl bir yol haritası izleyeceği gelmektedir. Dikkat çekici nokta ise askerlerin ne yapacak olduklarına ilişkin kendi aralarında da bir uzlaşının sağlanamamış oluşudur. 27 Mayıs öncesinde darbeci subaylar arasındaki birlikteliği zedelememek düşüncesiyle ertelenen darbenin başarılı olması hâlinde ne yapılacağı MBK içerisinde bir ikilik doğurmuş ve bu ikilik ancak Gürsel liderliğindeki “ılımlı” kanadın komitenin on dört üyesine dünyanın çeşitli bölgelerinde elçilik vazifeleri vererek Türkiye’den uzaklaştırabilmeleri ile sonlandırılabilmiştir. MBK üyesi; yönetimi sivillere devretmemek taraftarı “radikal” subayların ülkeden uzaklaştırılmaları ile başlayan süreç sivil siyasete geçiş adımlarının hızlanması sonucunu doğurmuş; 7 Aralık 1960’da kurucu meclis oluşturulmuş ve Ocak 1961’de bu meclis bir

yasama organı gibi faaliyet göstermeye başlamıştır (Ahmad, 2010: 216). Yeni anayasa ve DP'nin kapatılmasının ardından kurulan siyasi partilerin de katılımıyla gerçekleşen 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ile askerler en azından resmîyette yönetimi terk etmişlerdir.

Cumhuriyet tarihinin ilk halk oylaması 9 Temmuz 1961'de yeni anayasaya ilişkin gerçekleştirilmiş ve anayasa askerlerin beklediklerinden düşük bir oranla kabul edilmiştir. Öyle ki askeri idarenin başındaki Gürsel'in anayasa taslağını muazzam bir eser olarak nitelendirdiği⁶, MBK üyelerinin yurt genelinde gerçekleştirdiği propaganda gezilerinde bulunmuş oldukları beldenin mülki amirleri ve üst düzey memurlarının da katılım göstererek halka oylamada evet yönünde oy verilmesi için tavsiyelerde bulunmaktan geri durmadığı (Karakartal,1984: 316), DP'nin mirasçısı olmak ve aynı toplumsal tabanın temsilciliğini yapmak iddiasındaki AP'nin lider kadrosunun dahi askerlerden duydukları çekince nedeniyle kamuoyu önünde açıkça hayır oyunu savunmadığı (Tuğluoğlu, 2019: 138) oylamada ülke genelinde hayır oylarının oranı %40'a yaklaşmış, seçmenlerin 6 milyonundan fazlası anayasa "evet" derken 4 milyonu "hayır" yönünde oy kullanmıştır.⁷

1961 Anayasası kimi bakımlardan 1921 ve 1924 anayasalarından oldukça farklı bir metin olma özelliğini taşımaktadır. Daha önceki anayasalardan farklı olarak kimi kuruluşların özerk oldukları kabul edilmiş böylece özellikle 1924 Anayasası'nın temel nitelikleri arasında yer alan güçlü merkezi idare nispeten de olsa hafifletilebilmiştir. Anayasanın ilgili maddelerinde "Özerk Kuruluşlar" üst başlığı altında üniversitelerin, radyo ve televizyon istasyonlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının özerk kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları ifade edilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 232-234). 1961 Anayasası'nda 1971-1973 tarihinde gerçekleştirilen düzenlemeler neticesinde ise bu kurumların özerkliği önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Anayasa mezkur kurumların özerk birer kamu tüzel kişiliği olmasını öngörmüş olmasına karşın mahalli idareler tanımlanırken aynı ifadelerin kullanımına yer verilmemiştir. Anayasanın 112.maddesinde idarenin kuruluş ve görevlerinin dayandığı esaslar merkezden yönetim ve yerinden yönetim biçiminde ifade edilmiş 116.madde de ise mahalli idarelerin; il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileri olduğu söylenilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 230-231). Anayasanın "İdare" üst başlığı altındaki dört maddesi Türkiye'nin yerel yönetim sistemi için iki bakımdan önem taşımaktadır. Öncelikle idarenin kuruluş ve görevlerinin dayandığı esasların merkezden yönetim ve yerel yönetim olarak ifade edilmesi adem-i merkezîyetçi yönetim pratiğine dayanan bir yerel yönetim sisteminin baştan reddi anlamına gelmektedir (Güler, 2000: 20). İkinci olarak ise mahalli idarelerin genel karar organlarının belirlenme usulünün seçim olarak ifade edilmesi ile cumhuriyet tarihinde ilk kez doğrudan halkın oyu ile işbaşı yapacak belediye başkanlarının olacağı sonucuna varılmaktadır. Bu durum özellikle 1973-1980 seneleri arasında siyasi yaşamımızda daha önce eşine rastlanılmamış belediye-merkezi yönetim arası tartışmalara kaynaklık edecek ve bugün dahi isimden sık biçimde bahsedilen bir yerel yönetim anlayışının ülkedeki temellerinin atılmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan yerel seçimler siyasi hayatımızda önemli bir başlığı oluşturmaktadır ve yerel seçimler bağlamında literatürün incelenmesi yerinde olacaktır.

Berry ve Gersen (2010 :37) tarafından halk iradesinin hükümetin davranışları üzerinde etki sahibi olmasının birincil yolu olarak tanımlanan seçimler bugünün dünyasında ister demokratik ister otoriter karakterli olsun tüm rejimlerin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu noktada yerel ve ulusal seçimler en azından teoride seçimlerin gerçekleşeceği coğrafi birim bazlı bir ayrışma söz konusudur. Halkın yaşadığı bölgenin yerel yöneticilerini belirlemek için sandık başına gitmesi yerel seçim; genel siyasetteki karar alıcı aktörlerin tayini için gerçekleştirilen seçimler ise ulusal seçim olarak adlandırılmaktadır. Seçimlere dair bu temel teorik bilgi de ortaya çıkarmaktadır ki yerel seçimler bir ülkede yerel demokrasinin gelişimi adına önemli bir araç olarak kabul edilmelidir. Keleş'e (2015: 168) göre yerel seçimler; türlü biçimlere sahip kentsel katılımın dar anlamda hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Çitci (1996:6) ise kentsel katılım meselesini yerel yöneticilerin seçildiği yörenin coğrafi kısıtlılığı üzerinden okumakta bu yönüyle yerel seçimlerin esasında halkın gerçek seçimlerini ifade fırsatı yakaladığı seçimler olarak değerlendirmektedir. Çarkoğlu'da (2009: 299) benzer bir yaklaşımla yerel seçim-genel seçim ilişkisini değerlendirirken kimi seçim bölgelerinde güvenilirliği yüksek ve pragmatik bir söyleme sahip adayların partilerin performansından bağımsız biçimde belediye başkanı olabildiklerini söylemekte ve bu sebeple

⁶ Cumhuriyet, 5 Temmuz 1961

⁷ 9 Temmuz 1961 tarihli halk oylamasında Türkiye genelinde evet oylarının oranı %61.8, hayır oylarının oranı ise %38.2 olmuştur. Evet oyu kullanan toplam seçmen sayısı 6.327.065 iken, aynı sayı hayır oyları için 3.914.533'de kalmıştır (<https://www.yenisafak.com/>).

yerel seçimleri, ulusal seçimlerin bir çeşidi olarak nitelendirmenin fazlasıyla temelsiz bir iddia olacağını öne sürmektedir. Şüphe yok ki bu görüşlerin aksi yönündeki görüşlere de rastlayabilmek mümkündür. Ralling, Tresher ve Denver 2005 senesinde yapmış oldukları çalışmada yerel seçim sonuçlarının siyasi partilerin ulusal meselelere vermiş oldukları tepkinin halk tarafından ne ölçüde kabul gördüğünün ifadesi olarak yorumlanabileceğini söylemekte, dahası yerel seçim sonuçlarının mevcut politik koşullar içerisinde bir siyasi parti ya da adayın popülaritesini ortaya çıkaran en gerçekçi anket olarak görülebileceğini ifade ederek bu seçimlere atfedilen aşkın yerellik misyonuna itiraz etmektedirler (Ralling vd., 2005: 394). Türkiye’deki geçmiş yerel seçimler incelendiği vakit, aynı sene içerisinde ya da birkaç sene arayla düzenlenen yerel ve ulusal seçimlerde benzer ve farklı nitelikteki sonuçların ortaya çıktığı görülecek ve bu bağlamda yerel seçim-ulusal seçim ilişkisine dair bir süreklilik hâlinin gözlemlenmediği söylenebilecektir.

1963 senesinde kabul edilerek yürürlüğe giren “307 sayılı Belediye Kanununda değişiklik yapılmasına dair Kanun” yerel seçimler tarihimiz içerisinde önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmelidir. Kanun kapsamında, belediye meclislerini fesih yetkisi Bakanlar Kurulundan alınarak Danıştay’a devredilmiş ve yerel seçimler tarihimizin en köklü değişikliğine kaynaklık edecek biçimde belediye meclislerinin nispi, belediye başkanlıklarının ise çoğunluk usulü uyarınca doğrudan halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır. İlgili kanundaki değişiklikle, belediye başkanlarının yerel siyaseti belirlemek noktasında sahip oldukları özgürlük alanı genişlemiş (Akbulut, 2001: 41) ve “güçlü” belediye başkanlığı dönemine geçişin önünde herhangi bir mani kalmamıştır (Çınar, 2007: 149).

Özetle 1961 Anayasası ve 1963 tarih 307 sayılı Kanun değişikliği Türk yerel yönetim sisteminde yeni bir evreye geçildiği anlamına gelmektedir. Bu noktada 1963 senesinden başlanarak halk tarafından doğrudan seçilen belediye başkanlarının belediye başkanlığı uygulamaları bakımından yeni bir dönemi başlatıp başlatmadığı ve yeni dönemde yerel yönetimlere ilişkin genel mevzuatta bir değişiklik gerçekleşip gerçekleşmediğinden bahsetmek yerinde olacaktır.

3.2.1963-1973 Arası Gelişmeler: Yerel Siyasette AP İktidarı

17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerle 1960-1963 arası dönemin asker belediye başkanlarının yerini halkın seçtiği isimler almaya başlamıştır. Kanunda ifade edildiği üzere her beldenin bir seçim çevresi olarak kabul edildiği seçimlerde herhangi bir aksaklık yaşanmamış ve seçimler sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilerek Cumhuriyet tarihinde ilk kez doğrudan halkın oyunu alarak göreve başlayan belediye başkanları dönemi başlamıştır. 1963 yerel seçimleri pek çok bakımdan Cumhuriyet’in ilanından itibaren düzenlenen yerel seçimlerden bir hayli farklıdır ve bu farklılık birkaç temel başlık altında toplanabilmektedir.

Başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi, belediye ve il genel meclisi üyelerinin seçiminde çoğunluk yerine d’hondt usulü nispi temsil sisteminin uygulanmaya başlaması, mahalle muhtarlığı seçimlerinde tek dereceli sisteme geri dönülmesi ve seçimlerin anayasal bir kuruluş niteliğindeki Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) gözetim ve denetim altında gerçekleştirilmiş olması 1963 yerel seçimlerinde yaşanan ilkler arasında yer almaktadır (Akbulut, 2001: 40). Bu koşullar altında gerçekleştirilen seçimlerde partilerin belediye başkanlığı, belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde almış oldukları oy sayısı ve oranı aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 3: 1963 Yerel Seçimleri

1963	Belediye Başkanı		Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi	
	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde
AP	1.366.145	45.97	1.356.760	49.93	4.344.185	45.48
CHP	1.060.534	35.69	1.038.002	38.20	3.458.972	36.22
CKMP	45.448	1.53	63.000	2.32	292.596	3.06
MP	73.416	2.47	76.909	2.83	295.523	3.09
TİP	18.094	0.61	20.327	0.75	37.898	0.40
YTP	107.936	3.63	122.145	4.50	621.600	6.51
Bağımsız	300.079	10.10	40.003	1.47	500.315	5.24

Kaynak: (Çitci, 2001: 25)

Sonuçlar açık biçimde AP'nin seçimlerden galip ayrıldığını göstermektedir. AP 1961 seçimlerindeki başarısının daha da üzerine çıkarak 1963 yerel seçimlerinde İstanbul⁸ ve İzmir'in de aralarında bulunduğu çok sayıda şehrin belediyesini kazanmış ve yaklaşan ulusal seçimler öncesinde rakiplerine ciddi bir gözdağı vermiştir. Yerel seçimlerin yapıldığı tarih itibarıyla CHP ile birlikte ülkeyi yöneten YTP ve CKMP ise seçimlerde büyük bir hayal kırıklığına uğramış, böylece askerler tarafından faaliyetlerine son verilen DP'nin asıl mirasçısının hangi parti olduğu sorusu millet tarafından kesin biçimde cevaplanmıştır. Seçimlere katılım gösteren siyasi partilerden AP ve CHP dışındakilerin siyaseten kayda değer bir sonuca ulaşamamaları ve 67 şehrin 65'inin belediye başkanlığının sadece iki parti arasında dağılması ülkede, 1960 öncesine benzer siyasi yaşamda sadece iki siyasi partinin etkinlik gösterdiği bir atmosferin hissedilmeye başladığı yorumlarını beraberinde getirmiştir.

AP; 1963 yerel seçimlerinde yakaladığı başarının bir benzerini 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri'nde de sergilemiştir. Bu gelişme, ilk devresi 1963-1968, ikinci devresi ise 1968-1973 senelerini kapsayan ülkenin çoğunluğunda AP'li isimlerin belediye başkanlığı yaptığı on senelik dönemin belediye başkanlığı uygulaması bakımından değerlendirilmesi noktasında önemli bir bilgi niteliğindedir. Zira; bu on senelik periyotta belediye başkanlığı yapan kişiler genel itibarıyla merkezi yönetim ile uyum içerisinde çalışmışlar ve kendi olanakları ile üstesinden gelebilecek oldukları sorunları dahi merkezi hükümetin desteği ile çözüme kavuşturmak istemişlerdir (Göymen, 1983: 2842).

Yeni dönemde yerel yönetim alanındaki gelişmeler değerlendirilirken dikkate alınması gereken bir diğer gelişme ise kır-kent nüfus dengesi dağılımında kent lehine gerçekleşen büyümenin devam etmesi olmuştur. Ülkedeki kentleşme hızının yükselmesine ek olarak kent⁹ statüsündeki yerleşmelerin sayısında da ciddi bir artış gözlemlenmiş (Aydın ve Çiftçi, 2015: 196), yurt genelinde belediye örgütüne sahip yerleşim bölgelerinin sayısı da doğal olarak yükselmiştir. Güler (1992); Cumhuriyet'in ilanından 1950'li senelere değin bir yılda kurulan belediye sayısının 7 olmasına karşın bu sayının 1960'larda 36, 1970'lerde ise 29'a çıktığını ifade etmiştir.

1961 Anayasası ile başlayan yeni dönemde yaşanan gelişmeleri planlama kavramından bağımsız olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Ülkenin; 1950'lerin ikinci yarısından itibaren hissetmekte olduğu ekonomik, toplumsal ve siyasi istikrarsızlık ortamının terse çevrilmesi saiki ile kaleme alınan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) yerel yönetimler özel bir başlık olarak yer almamış olsa da belediyelerin temel alt yapı hizmetlerini karşılamakla yükümlü kurumlar olduğu ifadesine yer verilmiş, konut sorununun çözümü için merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasında sıkı bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Yerel yönetimlerin hukuki veya yönetsel kişiliklerine yönelik ise bir değerlendirmede bulunulmamıştır (Sevinç ve Kahraman, 2020: 102). Planın finansman bölümünde "genel bir kamu gelirleri reformu" önerilmiş, bu genel reformun bir kısmının ise gelirlerinin artırılması suretiyle "mahalli idare gelirleri reformunun" gerçekleştirilmesi ise mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Kanun koyucunun mahalli idarelerin gelirlerini arttırmak için getirdiği önerilerin başında ise bina ve arsa gelirlerinin yeniden düzenlenmesi gelmektedir (Ortaylı ve Tekeli, 1978: 185).

Uygulamada ise I.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bütün hatları ile hayata geçirilebilmesi söz konusu olmamıştır. Bu noktada 1966 senesinde yasalaşarak yürürlüğe giren 775 sayılı "Gecekondu Kanunu" bir istisna olarak kabul edilmelidir. İlgili kanun I.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yerel yönetimlerle ilgili öngörülerini haklı çıkarır biçimde yerel yönetimleri gecekondu sorununun çözümü noktasında bir aktör hâline getirmiştir. Kanun koyucu "775 sayılı Gecekondu Kanunu" ile aynı zamanda yasalara aykırı biçimde gecekondu inşa edilen arazilerin hangi koşullar altında belediye mülkiyetine geçebileceğini söylemiş, belediyelerin taşınmaz mallar üzerinde gerçekleştirebileceği tasarrufun sınırlarını belirlemiş ve belediyeler tarafından gerçekleştirilecek satın alma ve kamulaştırma işlemlerinin hukuki çerçevesini oluşturmuştur (TC, Resmi Gazete, 30 Temmuz 1966, sayı 12362).

1960'lar Türkiye'sinde halkın yerel yöneticileri belirlemek için ikinci kez sandık başına gittiği tarih 1968 olmuş; seçimler milletvekili seçimlerine yalnızca bir sene kalmış olması dolayısıyla daha ziyadesiyle AP'nin

8 İstanbul Belediye Başkanlığı seçiminde AP'li Nuri Erdoğan; CHP'li Haşim İşcan'dan daha fazla oy almış olmasına karşın kamuda çalışan belediye başkan adaylarının görevlerinden istifa etmesi için verilen süre dahilinde kamudaki görevinden istifa etmediği için başkanlık görevi CHP'li İşcan'a devredilmiştir (Miş, 2019).

9 Kent kavramına ilişkin tartışmalara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Topal, Abdülkadir "Kavramsal Olarak Kent Nedir? Ve Türkiye'de Kent Neresidir?", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004, Cilt 6, Sayı 1, s.276-294

belediyelerde beş, genel siyasette ise üç senelik icraatlarının ulusal seçimler öncesinde halk tarafından oylanacağı bir referanduma dönüşmüştür. Bu minvalde seçimlere katılım gösterme hakkı eldeeden tüm partiler 1968 yerel seçimlerini bir sene sonra yapılacak milletvekili genel seçiminin bir provası olarak değerlendirmişlerdir.

Seçimin yerel yönetimleri ve aday belirleme sürecini ilgilendiren kısmında ise siyasi hayatımızda eşine daha önce rastlanılmamış kimi hadiseler ile karşılaşıldığı fark edilecektir. Siyasetin iki ana aktörü AP ve CHP’de başkan ve meclis üyeliği adaylarının belirlenmesi süreci bir hayli hareketli geçmiştir. Bu hareketliliğin esas sebebi AP’de genel merkez ile yereldeki ilçe örgütlerinin kimi yerleşim yerlerinde adaylar konusunda yaşamış oldukları ihtilaf olmuş ve genel merkez tarafından adaylığı onay görmemiş pek çok isim bağımsız aday olarak seçimleri kazanmıştır (Akbulut, 2004: 48). CHP ise seçimlere adayların kim olacağına ötesinde bir kimlik bunalımı ve partinin istikameti tartışmalarının içerisinde girmiş (Erciyas ve Baykal, 2019: 38) Ankara gibi partinin geleneksel anlamda güçlü bir toplumsal tabana sahip olduğu bir şehirde bile genel merkez ve parti örgütü farklı profile sahip iki aday üzerinden karşı karşıya gelmiş durumdadır (Çitci, 2001:42). Partinin Ankara Belediye Başkan adayının belirlenmesi sürecinde vuku bulan tartışmalar Nadir Nadi tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

“CHP, Ankara’nın Belediye Başkanlığı adaylığına bir sendikacıyı seçti. Bu seçim, başından beri Parti Genel Merkezinde ve özellikle Ankara Teşkilatında gürültü çıkardı... Asıl sebep şu: Ankara Belediye Başkanlığı için iki aday çekişme hâlinde idiler. Bunlardan biri Belediye Başkanı Halil Sezai Erku, diğer İller Bankası eski Müdürü Selahattin Babüroğlu idi... Şimdi seçime itiraz edenler demektedirler ki; Ankara gibi memurun, subayın yoğun olarak bulunduğu bir başkentte sendikacı nasıl Belediye Başkanlığına aday gösterilir? Genel Müdürler, memurlar yâni bürokrasi bu seçimi hoş karşılamayacak. Onlar karşı tarafın adayı eski Genel Müdüre kayacaktır” (Nadi’den akt.Şengül, 2018). Partinin gelenekçi kanadından gelen bu eleştiriler karşısında başta Genel Sekreter Bülent Ecevit olmak üzere kimi partililer ise İsmet İnönü’nün de ifade ettiği üzere CHP’nin “Ortanın Solunda” konumlandığını ve hem partinin ideolojik kimliği hem de Ankara şehrinin sosyo-ekonomik yapısı düşünüldüğünde bir sendikacının belediye başkan adayı olarak gösterilmesinin gayet doğal olduğunu savunmuşlardır. CHP’nin 1968 yerel seçimlerine gidilirken Ankara özelinde yaşadığı bu aday belirleme tartışması esasında partinin gelecek birkaç sene içerisinde yaşayacağı kimi gelişmelerin bir habercisi olarak kabul edilmelidir. Ecevit’in genel başkanlığa seçildiği 1972 senesinden itibaren emek dünyasının temsilcileri partide daha önce hiç olmadığı kadar temsil fırsatı elde etmişler, daha da önemlisi partiyi destekleyen başta işçiler olmak üzere kent yoksullarının sayı ve oranında nitelikli bir artış meydana gelmiştir. Parti tabanının yaşanan bu sosyolojik dönüşüm aynı zamanda 1970’li yıllarda CHP’li belediyelerce izlenecek siyasanın genel çerçevesinin belirlenmesi adına kritik öneme haiz bir bilgi niteliğindedir.

Tablo 4: 1968 Yerel Seçimleri

1968	Belediye Başkanı		Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi		
	Parti	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde
AP		1.509.780	46.61	1.402.522	49.17	4.470.687	49.06
BP		30.730	0.95	34.731	1.22	149.832	1.64
CHP		995.963	30.75	1.004.917	35.23	2.542.644	27.90
CKMP		31.390	0.97	43.163	1.51	90.816	1.00
GP		102.402	3.16	124.952	4.38	603.268	6.62
MP		58.601	1.81	96.310	3.38	318.804	3.50
TİP		54.061	1.67	53.291	1.87	248.134	2.72
YTP		15.988	0.49	22.180	0.78	65.593	0.72
Bağımsız		439.978	13.58	70.292	2.46	622.708	6.83

Kaynak: (Çitci, 2001: 52)

Seçim sonuçları uyarınca dikkat çekici ilk nokta; halkın tercihinde 1963 ve 1965’e nazaran anlamlı bir değişiklik gerçekleşmediğidir. Beş sene öncesine göre AP tarafından kazanılan il belediyelerinin sayısında küçük bir azalma yaşanmış olsa da, İstanbul, Ankara ve İzmir’in aynı anda AP tarafından yönetilecek olması bu kaybı önemsiz kılmaktadır. Sonuçlar CHP açısından beş sene önceki yerel seçimler ile karşılaştırıldığında bir gerileme yaşandığını

ortaya çıkarmaktadır. Bu gerileme en net biçimde İl Genel Meclisi üyeliği seçimlerinde gözlemlenebilmektedir. Öyle ki iki seçim arasında partinin kaybettiği oy oranı % 9'a yaklaşmış durumdadır. Partinin yaşadığı ve aday belirleme sürecinde de etkisi hissedilen bunalımın bir sonucu olarak CHP'den ayrılan isimler tarafından kurulan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)'nin performansı bu gerilemenin temel sebebi olarak gözükmektedir. Yerel seçimler tarihimizde 1968'i farklı kılan bir diğer nokta ise bağımsız adaylarca kazanılan belediye başkanlık sayısının yüksekliği olmuştur (Çitci, 2001: 52).

AP'nin yerel yönetimlerde çoğunluğu elinde bulundurduğu, 1968-1973 yıllarında da partinin sergilediği belediyeçilik faaliyetleri 1963-1968 dönemi ile benzerlikler taşımış, AP'li başkanlar merkezi hükümetten almış oldukları destekle bir dizi teknik ve alt yapı işlemlerini gerçekleştirmenin ötesinde bir belediyeçilik anlayış ve pratiği ortaya koyamamışlardır. Bu dönemde 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda ya da konusu gereği belediyeleri ilgilendiren diğer kanunlarda da önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiş değildir.

Özetle 1960 sonrası kimi yeniliklerin yerel yönetimlerle ilgili hukuki mevzuatın bir parçası hâline getirildiği 1960'lar Türkiye'sinde mevcut yerel yönetimler pratiğinin dışına çıkılabilmesi mümkün olmamış; belediye örgütlerinin esas itibarıyla merkezi hükümetin taşradaki yardımcı örgütleri olduğu düşüncesi eğilimi sürmüştür. 1973 yerel seçimleri öncesi propaganda sürecinde AP tarafından bir kez daha belediye başkanı adayı olarak gösterilen mevcut başkanların halkın karşısında icraatlarından ziyade merkezi hükümetten ne kadar kolay kaynak bulabildikleriyle övünmeleri (Tekeli ve Gülöksüz, 1976: 9) 1960'lı yıllar itibarıyla Türkiye'de merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin çarpıklığına ilişkin çarpıcı bir örnek olarak kabul edilmelidir. 1960'lar Türkiye'sinde ulusal siyasete yön veren aktörler tarafından mecliste kabul edilen gecekondulaşma, şehircilik, imar gibi meseleleri ilgilendiren kanunlarda yerel yöneticilerinde sorunun çözümünde aktif rol alacak olması öngörülmesine karşın çoğu zaman kanunlar hazırlanırken merkez ve yerel arasındaki koordinasyon olması gerektiği ölçüde sağlanamamış, ilgili kanunların uygulamasında ise başta maddi yetersizlikler olmak üzere birçok sebepten ötürü yeterli ölçüde başarılı olunamamıştır.

3.3. 1973-1980 Arası Gelişmeler: Toplumcu Belediyeçilik Uygulamaları

1973 senesinden başlayarak takip eden yedi senelik dönemi içerisine alan ve 12 Eylül 1980 tarihinde askerlerin yönetime el koyması ile sonlanan dönem yerel yönetimler tarihimiz içerisinde farklı bir anlam ifade etmektedir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez ülke genelindeki nüfus ve ekonomik faaliyetlerin çoğunluğuna ev sahipliği yapan şehirler ile merkezi hükümeti yöneten isimlerin farklı siyasi parti ve geleneklere mensup olduğu bu dönem yereldeki yöneticiler ile hükümet üyelerinin arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkların sıradan bir vaka olarak değerlendirildiği bir dönem özelliğindedir. CHP'li başkanlar çoğu zaman merkezi hükümetin kaynak tahsisindeki adaletsizliğinden şikayet ederken; başta AP olmak üzere MC hükümetlerinin diğer üyeleri CHP'li belediyeleri yetki ve sorumluluk sahalarının dışında meseleler ile meşgul olmakla ve belediye yönetimlerinde partizanca uygulamalarda bulunmakla tenkit etmişlerdir.

Türkiye; 1973'e gelinen süreci oldukça hareketli geçirmiş, 12 Mart 1971 tarihinde kuvvet komutanları tarafından yayımlanan muhtıranın ardından seçilmiş hükümet istifasının ardından ağırlıklı biçimde teknokrat isimlerden oluşan hükümetlerin yönetimi ile geçilen yaklaşık iki senelik bir ara dönem yaşanmıştır. 1973 Ekim'inde düzenlenen ulusal seçimlerle ülke yeniden siyasetçiler tarafından yönetilmeye başlanmış, ulusal seçimlerin sadece birkaç ay sonrasında ise vatandaşlar bu sefer belediyelerin başkan ve karar organlarının üyelerini belirlemek amacıyla sandık başına gitmiştir. Henüz birkaç ay önce gerçekleşen ulusal seçimler sebebiyle oldukça sönük geçen kampanya döneminin ardından ortaya çıkan sonuç halkın tercihinde genel-yerel seçim bağlamında anlamlı bir farklılaşma yaşanmadığına işaret etmektedir.

Tablo 5: 1973 Yerel Seçimleri

1973	Belediye Başkanı		Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi	
	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde
AP	1.481.015	33.93	1.358.727	35.43	3.323.365	32.32
CHP	1.716.099	39.31	1.627.479	41.62	3.708.687	37.09
CGP	60.259	1.38	108.272	2.77	289.683	2.90
DP	300.656	6.89	347.428	8.88	1.075.304	10.75
MP	4.028	0.09	7.845	0.20	8.967	0.09
MHP	35.693	0.82	61.796	1.58	133.089	1.33
MSP	167.167	3.83	212.040	5.42	620.140	6.20
TBP	1.671	0.04	20.221	0.52	41.092	0.41
Bağımsız	598.754	13.72	139.974	3.58	890.878	8.91

Kaynak: Çitci, 2001: 84

CHP'nin ulusal seçimlerin ardından yerel seçimlerde de yurt genelinde birinci parti olduğu ve yurt genelinde çok sayıda şehrin belediye başkanlığını CHP'li isimlerin kazandığı bu yeni dönemde bilhassa ülkenin MC hükümetleri tarafından idare edilmeye başlandığı 1975 senesinden itibaren merkezi iktidar ile büyük kent belediyelerinin başkanları arasında farklı siyasi ve toplumsal grupların temsilcisi olmak hasebiyle sürekli bir kriz ve çatışma yaşanmıştır (Alada, 2008: 35). Bu gerginlik ortamı içerisinde CHP'li başkanların sosyal demokrasi ve halkçılık düşünceleri etrafında ortaya koymak istedikleri politikalar farklı yönleri ve farklı bölgelerdeki pratiklerine bugüne değin çok sayıda akademik çalışmanın konusu olmuştur. (Göymen 1983; Geray 1983; **Şengül 2001**; Tekeli ve Gülöksüz 1976; Bayramoğlu 2015; Sezgin 2017; Aydın 2020). Farklı araştırmacılar tarafınca "toplumcu belediyecilik", "yeni belediyecilik hareketi", "sosyal-demokrat belediyecilik anlayışı", "kaynak üretici belediyecilik" biçiminde adlandırılan bu belediyecilik pratiğinin temel ilke ve uygulamalarından bahsetmeden önce pratiğin doğabilmesini mümkün kılan tarihi ve toplumsal koşullardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak başta Britanya olmak üzere Avrupa'nın değişik bölgelerinde yaşanan hızlı sanayileşme sürecinin doğurduğu sonuçların başında sanayileşme döneminin "fabrika yemleri" (Heywood, 2012: 80) olarak isimlendirilen işçi sınıfının varlığının görmezden gelinemez bir boyuta ulaşmış olması ve toplumsal yaşamda bir özneye dönüşmeleri yer almaktadır. Hamamcı; toplumcu belediyecilik hareketinin başlangıç noktasını, dönemin sanayi şehirlerindeki belediyelerinin işçi sınıfının sağlık ve barınma sorununu çözmek amacıyla geliştirmiş olduğu politikalar olarak görmekte; İngiltere'de Chamberlain, Fransa'da ise Charles de Fitte gibi isimleri hareketin öncüleri olarak değerlendirmektedir (Hamamcı, 2016: 161). Güler ise toplumcu belediyeciliğin düşünsel kökenlerinin 1970'li yıllarda küresel ölçekte yükselişteki sol dalga ile ilişkili değerlendirmekle birlikte 1871 Paris'inde halkın otonomiye dayalı bir anlayış çerçevesinde kendi kendini yönettiği Paris Komün'ünün ve İngiliz belediye sosyalizmi düşüncesinin toplumcu belediyecilik anlayışının esaslarının oluşumunda rol oynadığını ifade etmektedir (Güler, 2004: 36-40). Bozkurt ise toplumcu belediyeciliğin dünyadaki gelişimini açıklarken bir zaman dilimi veya bir olgudan bahsetmemiş toplumcu belediyeciliği daha ziyade reformist ve devrimci sosyalist akımların tesiri altında gelişip olgunlaşan bir belediyecilik pratiği olarak değerlendirmiştir (Bozkurt, 2020: 102).

Toplumcu belediyeciliğin Türkiye özelinde gelişimi doğal olarak ideolojik yelpazede solda konumlanan parti ve belediye başkanlarının uygulamaları ile gündeme taşınmıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1968 yerel seçimleri öncesinde kamuoyu ile paylaştığı bazı belgeler ve başkan adaylarının söylemleriyle toplumcu belediyecilik düşüncesine bağlı bir belediyenin mevcut belediyelerden ne gibi farklı politikalar yürütebileceğine ilişkin ilk örnekleri vermiş olmasına karşın toplumcu belediyecilik asıl gelişim fırsatını 1973 ve 1977 yerel seçimlerinde CHP'li başkan adaylarının kazandığı başarılar sayesinde elde etmiştir. Bu noktada toplumcu belediyecilik, bir dizi toplumsal gelişme ile uyumlu biçimde gelişmiş daha doğru ifadeyle ictimai hayattaki kimi gelişmeler toplumcu belediyeciliğin doğumu ve gelişebilmesi için uygun koşulların oluşumunu sağlamıştır.

Bu gelişmelerin başında kırdan-kente göç eğilimindeki artışın devam ediyor oluşu yer almaktadır. TÜİK verileri incelendiğinde 1960 senesinde nüfusun %31.7'sinin kentlerde yaşıyor iken, 1970 senesinde bu oranının % 38.2'ye yükseldiği (TÜİK, 2012), 1975-1980 arasında ise kentsel alandaki nüfus artış hızının kırsal alandaki nüfus artış hızının üç mislinden fazla olduğu görülecektir (Kongar, 2006: 549). Bu dönemde kentlerin nüfuslarının artıyor olmasına karşın, kentlerin bu nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek fiziki ve sosyal koşullara sahip olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (Aktaş, 2013: 178). Bu noktada altı önemle çizilmesi gereken noktalardan bir tanesi de 1950'li yıllardaki kırdan kente göç hareketi ile 1960 ve 1970'li senelerdeki kırdan kente göç hareketinin karakterleri ve kentlere göç etmiş kişilerin beklentileri bakımından farklı oluşudur. 1950'lerde kentlere yeni gelen kişiler için kırdan yaşamış oldukları mevcut hayat koşulları ile kentler karşılaştırıldığında kentteki koşulların yetersizliği bir nebze de olsa hafifliyor olsa da daha sonraki yıllarda kırdan kente göç eden kişiler için aynı durum geçerli olmamıştır. Kentlerin eteklerinde ve gelişmeye uygun olmaması sebebiyle boş bırakılan kent içi alanlarda inşa edilen gecekonduların sakinleri ile kent merkezlerinde ikamet eden geleneksel orta sınıf temsilcileri arasında ikilik baş göstermiş ve bu ikilik kentsel çelişkinin merkezine yerleşmiştir (Şengül, 2001: 124). Bu bağlamda kentlerin çeperlerinde yaşamaya başlayanlar için ekonomik ve sosyal eşitsizlik daha da can yakıcı olmuş, özellikle gençler arasında sol fikirlere sempati duyanların arasında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. 1963 seçimlerinde nüfusu 50.000 üzeri yerleşim birimlerinin sadece %28.6'sının belediye başkanlığı sol bir parti tarafından kazanılabılmış iken, 1973 ve 1977 seçimlerinde bu oranların sırasıyla %69.4 ve %74.0'e yükselmesi (Çınar, 2007: 157) ve 1970 ve 1975 senelerindeki nüfus sayımlarında elde edilmiş sonuçlara göre 750.000 üzeri nüfusa sahip şehirlerin belediye başkanlık seçiminde CHP'li adaylarca elde edilmiş bariz üstünlük¹⁰ toplumcu belediyeçilik düşüncesinin sınıfsallık karakterinin belirginleşmesi bakımından önemli bir göstergedir.

1970'ler Türkiye'sinde başta; Ahmet İsvan (1973-1977), Aytekin Kotil (1977-1980), Vedat Dalokay (1973-1977), Ali Dinçer (1977-1980) ve İhsan Alyanak'ın (1973-1980) üç büyük kentte ortaya koydukları "toplumcu belediyeçilik" anlayışının genel esasları; demokratik ve katılımcı karaktere sahip olmak, üretim ve tüketimi düzenleme işlemlerini gerçekleştirebilmek, kaynak yaratabilmek, yönlendirici, düzenleyici ve birlikçi-bütünlükçü olmak biçiminde ifade edilmiştir (Tekeli, 1977: 33-34, Göymen, 1983: 2843). Hamamcı; dönemin CHP'li belediye başkanlarının ideal anlamda belediyeye yükledikleri misyonu sosyal adaletçi ve üretici karakterli olmak, halkın yönetime katılımını sağlamak, yerelde örgütlenmiş bir hükümetmiş gibi davranmak ve kentsel zenginliğin tanziminde emekçi sınıfların öncelikli kabul edildiği bir politik programın hayata geçirilmesini sağlamak biçiminde özetlemekte (Hamamcı, 2016: 169), Geray uygulamada "üretici belediye olmak" ilkesinin diğer ilkelere nazaran daha öne çıktığını söylemektedir (Geray, 1983: 2853). Doğan ise toplumcu belediyeçilik hareketini özellikle kentsel işgücünün yeniden üretilmesini öncülleyen politikalar ve modern kent kültürünün oluşturulabilmesi amacıyla yapılan etkinlikler üzerinden tanımlamayı yeğlemektedir (Doğan, 2004: 106). Son olarak Batuman, toplumcu belediyeçilik anlayışı kapsamında üretilen yerel yönetimler siyasasının oluşumunu yerel yönetimler tarihimizde daha önce eşine denk gelinmemiş biçimde 1970'ler boyunca bilhassa 1973-1977 arasında CHP'li ulusal ve yerel siyasi aktörlerin yerel yönetim politikalarını belirlerken uzmanlık alanı kent ve kentleşme olan akademisyen ve kuramcılarının görüşlerini dikkate almış olmaları ve kentli emekçi sınıfların henüz formüle edilmemiş taleplerini karşılamak amacıyla öncelikli bir alan olarak kabul etmeleriyle açıklamakta, bu siyasaların sonuçlarının ise yerel yönetimlerin özerk olmaları talebinin ilk kez gündeme gelmesi ve kentli emekçi sınıfların toplumsal bir özne hâlini almaları biçiminde ifade etmektedir (Batuman, 2010: 223). Kentli emekçi sınıfların toplumsal bir özne hâlini almaları meselesi aynı zamanda DP'nin 1950-1960 arası dönem yerel yönetimler üzerinden küçük üretici ve esnaflar ile kurduğu ilişkinin bir benzerinin 1973-1980 arasından CHP'nin kent çeperlerinde yaşayan emekçiler ile kurulmak istendiği biçiminde değerlendirilebilmesi mümkündür.

Dönemin CHP'li belediye başkanları için beldelerindeki halkın temel gıda maddelerinin hızlı ve ucuz biçimde temin edilmesi ve her vatandaşın ucuz, güvenli ve konforlu konutlarda yaşayarak barınma sorununun ortadan kaldırılması ulaşılması gereken ilk hedefler olarak belirlenmiştir. Temel gıda maddelerine erişim konusunda 1580 sayılı Kanun uyarınca belediyelere tanınan ve yöre halkının temel besin maddelerini hızlı ve ucuz biçimde elde edebilmelerini sağlamak adına kullanılacak üç araç; tanzim satış uygulamasının başlatılarak piyasanın düzenlenmesi, tesisleşmeye gidilerek üretim yapılması ve altyapı çalışmalarının hızlandırılması (Geray, 1983: 2854), yurt genelindeki birçok CHP'li başkan tarafından etkin biçimde kullanılmış; bu kapsamda zirai ürünlerin

¹⁰ 1973 ve 1977 yerel seçimlerinde nüfusu 750.000 üzeri şehirlerin sayısı sırasıyla; 8 ve 10'dur. 1973'de 5, 1977'de ise 6 şehrin belediye başkanlık seçimini CHP kazanmıştır.

üreticiden tüketiciye aracsız biçimde ulaştırılabilmesi için dağıtım ağları kurulmaya çalışılmıştır. Yurdun değişik bölgelerindeki belediyelerin ekmek fiyatları üzerine fırıncılar derneğinin şehirlerindeki temsilcileri ile anlaşamaları dolayısıyla kendi ekmek fabrikalarını kurmayı gündeme almış olmaları (Batuman, 2010: 233) veya İstanbul'da olduğu gibi sokakların asfaltlama işlemi gerçekleştirilirken müteahhitlerin devre dışı bırakılarak belediyenin yetkilendirilmek istenmesi (İsvan, 1977: 65) toplumcu belediyeçilik düşüncesinin yerele yönelik yansımalarından sadece birkaç tanesidir. İlgili dönem toplumcu düşünceye mensup başkanlar tarafından yönetilen belediyelerin "tüketici değil üretici karakterli" olmaları kapsamında atılan en radikal adım 1976 senesinde İzmir'de açılan "Belediye Tanzim Satış Mağazaları" olmuş, vatandaş piyasada bulunamayan veya fahiş fiyatlara satılan kimi ürünlere "TANSA'lar" sayesinde erişim sağlayabilmiştir (Gönenç, 2020).

Toplumcu belediyeçilik politikalarının bir diğer veçhesini ise barınma sorununun çözümü adına geliştirilen politikalar ve belediyeler arası dayanışma ağını geliştirmek düşüncesi oluşturmaktadır. Dönemin belediye başkanları her ne kadar kentsel yoksulluğun tasfiyesini sağlamak noktasında ortak bir amacın etrafında bir araya gelebilmiş olsalar da bu birlikteliği örgütlü bir yapıya dönüştürebilmiş değillerdir. Nisan 1975'de 10 il ve 230 belediyenin bir araya gelmesi ile (Yıldırım, 1977: 53) "Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği" kurulmuş olsa da bu birlik ideolojik temelde örgütlenen veya toplumcu düşüncelere sahip belediye başkanlarının ortak hareket edebilmelerini sağlayacak bir yapıya dönüşmemiş, daha ziyadesiyle belediyeler arası hizmet temelli bir ortaklaşma öngörülmüştür. Mevcut başkanlar, toplumcu belediyeçiliğin temel esasları etrafında kurulu üst bir örgütün eksikliği en çok 1977 seçimleri öncesinde birçok başkanın yeniden aday gösterilmemesi hadisesinde hissetmişlerdir. Dönemin CHP'li belediye başkanlarının örgütlülük meselesine benzer biçimde barınma sorununun ortadan kaldırılması noktasında da başarılı bir performans sergilemiş oldukları söyleyebilmek mümkün değildir. Belediyelerin bilhassa 1975 sonrası MC hükümetleri ile yaşadığı anlaşmazlığa bağlı yaşanan maddi sorunlar ve birçok şehrin belediye başkanını toplu konut projeleri inşa etmek gibi yüksek derecede teknik bilgi gerektiren bir alandaki yetersizliği dümeninde belediyelerin yer aldığı nitelikli toplu konut projelerinin hayata geçirilebilmesini bir hayli güç kılmıştır. Bu konu hakkında yapılabilecek basit bir literatür taraması Ankara ve İzmit harici şehirlerde kayda değer bir gelişmenin yaşanmadığını ortaya koyacak; bahse konu şehirlerdeki toplu konut projelerininse kent çeperlerindeki gecekondu sakinlerinin barınma sorunlarının bütünüyle sonlandırılmış olması hedefinin çok gerisinde kaldığını açığa çıkartacaktır (Bulca 1977, Batuman 2010, Batuman, 2013, Keleş 2019, Sezgin 2017).

Özetle; büyük bir umut ile göreve başlayan başkanlar kimi zaman merkezi hükümet ile yaşadıkları anlaşmazlıklar, kimi zaman parti içi dengeler, kimi zaman yereldeki esnaf ve küçük tüccarın tepkileri neticesinde kimi zaman ise kendi deneyim ve başarısızlıkları neticesinde hedeflerinin önemli bir kısmını bütünüyle hayata geçiremeden başkanlık dönemlerinin birinci devresini tamamlamışlardır. Yerelde hayatını ticaretle idame ettiren vatandaşların, belediyelerin "tüketici değil üretici belediye" şiarı ile uyguladığı politikalar karşısında duydukları hoşnutsuzluk toplumcu belediyeçilik düşüncesinin yeni dönemdeki aktörlerinin belirlenmesi sürecinde oldukça etkili olmuş, 11 Aralık 1977 Mahalli İdareler Seçimleri öncesinde partinin belediye başkan adaylarının belirlenmesi için gerçekleştirilen ön seçimler neticesinde mevcut İstanbul, Ankara, İzmit, Adana, Diyarbakır belediye başkanları bir daha ki dönem belediye başkanı olmak hakkını elde edememişlerdir (Cumhuriyet, 07.11.1977, Batuman, 2013: 81)

Bu koşullar altında dört sene öncesindeki gibi ulusal seçim ile aynı yıl yapılan 1977 yerel seçimlerinden ana hatları ile 1973'e benzer bir sonuç çıkmış; büyük kentlerin merkez ve çeperinde CHP, daha küçük yerleşim birimlerinde ise ağırlıklı olarak AP'li adaylar seçimlerin kazananı olmuştur. CGP ve DP'nin neredeyse bütünüyle siyaset sahnesinin dışarısında kalmış olmaları, MSP'nin oylarındaki nispi azalma ve bir önceki yerel ve ulusal seçim ile mukayese edildiği takdirde MHP'nin oylarında görülen anlamlı yükseliş geçmiş dört sene içerisinde ulusal siyasette yaşanmış kimi gelişmelerin etki bakımından ulusal siyasetin ötesinde bir anlam taşıdığını kanıtlar niteliktedir. MHP'nin yerel seçimlerde gösterdiği bu başarı ve ülke genelinde sahip olduğu belediye başkanlığı sayısını 55'e yükseltmiş olması¹¹ (Çitci, 2001: 113). Tekeli tarafından Türk siyasetinin belirli coğrafi bölgelerde de olsa AP-CHP ikiliğine mahkum olmadığına işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Tekeli, 1983: 1818-1819). MHP'nin İç Anadolu ve Çukurova'da gösterdiği başarının bir benzeri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kimi şehirlerde bağımsız belediye başkan adayları tarafından gösterilmiştir. Muş, Siirt, Ağrı, Mardin, Van, Bitlis, Tunceli, Elazığ, Bingöl ve Diyarbakır gibi bölge şehirlerinde bağımsız belediye başkan adaylarının aldıkları oy oranı

¹¹ 1973'de partinin Türkiye genelinde kazandığı belediye başkanlığı sayısı sadece beştir. (Çitci, 2001: 85)

% 12 ila %71 arasında değişiklik göstermiş, Diyarbakır'da belediye başkanlığını ulusal ölçekte siyaset yapan bir ana akım partinin başkan adayı değil; şehirdeki yerel dernek ve kuruluşların desteğini alan ve seçimlere bağımsız olarak katılan bir aday kazanmıştır (Dorransoro ve Watts, 2009: 460). Başta Diyarbakır olmak üzere bahse konu diğer şehirlerde seçmenin geçmiş seçimlerde yaşanmamış biçimde CHP ve AP karşısında yerelden gelen ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminden itibaren sürdürülen ulus-devlet politikalarına karşı açıktan bir itiraz yürüten adaylara oy vermiş olması bölge halkının özellikle 1990 sonrası yıllarda daha açık biçimde ortaya çıkacak ana akım harici partilere yöneliminin ilk örneğini oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Tablo 6: 1977 Yerel Seçimleri

1977	Belediye Başkanı		Belediye Meclisi		İl Genel Meclisi	
	Parti	Oy	Yüzde	Oy	Yüzde	Oy
AP	2.217.716	37.63	2.154.372	37.94	4.589.268	37.10
CHP	2.718.529	46.14	2.664.636	46.92	5.161.426	41.73
CGP	24.018	0.41	39.846	0.70	78.047	0.63
DP	37.598	0.64	50.796	0.89	123.717	1.00
MSP	286.133	4.86	312.040	5.50	854.436	6.91
MHP	227.220	3.86	300.494	5.29	819.136	6.62
SDP	5.228	0.09	3.348	0.06	4.056	0.03
TBP	6.668	0.11	23.139	0.41	29.039	0.23
TİP	12.421	0.21	16.131	0.28	63.477	0.51
TSİP	8.145	0.14	6.237	0.11	28.994	0.23
Bağımsız	349.205	5.93	107.524	1.89	618.030	5.00

Kaynak: Çitci, 2001: 112

1977 seçimleri özellikle büyük kentlerde belediyelerin bir kez daha CHP'li isimler tarafından idare edilecek olması, bakımından geçmiş dört seneye benzer bir yönetim pratiğinin doğacağı yorumunu beraberinde getirmiş olsa da yeni dönemde toplumcu belediyeçilik politikalarında nispi bir yumuşamanın yaşandığı görülmüştür. Bu yumuşamanın ilk belirtileri 1977 yerel seçimleri öncesi aday belirleme sürecinde gözlemlenmiş daha önce ifade edildiği üzere Ankara örneğinde sınıf temelli politik yaklaşımı sebebiyle esnaf ve küçük üretici ile sorunlar yaşayan Vedat Dalokay'ın yerine teknik meseleler üzerine uzmanlaşmış bir isim olan Ali Dinçer, partinin başkan adayı ve Ankara'nın yeni belediye başkanı olmuştur (Doğan, 2004: 107). Yine de 1977-1980 arası dönemi bütünüyle toplumcu belediyeçilik düşüncesinin rafa kaldırıldığı bir dönem olarak değerlendirmek fazlasıyla hatalı bir yorum olacaktır. Örneğin; Denizli'de 1973-1977 yılları arasında belediyenin mesaisinin önemli bir kısmını düzensiz ve çarpık kentleşme sorununu çözme çabalarına ayırmış olması yeni belediyeçilik hareketinin şehre gecikmeli biçimde uygulanabilmesi sonucunu doğurmuş (Aydın, 2020: 364) benzer biçimde Ankara'da da temelleri eski başkan Dalokay tarafından temeli atılmış toplu konut projesinin yaşama geçirilebilmesi Ali Dinçer'in başkanlığında mümkün olmuştur (Bayraktar ve Penpecioğlu, 2008: 78).

Türkiye'nin kısa ömürlü koalisyon hükümetleri ile yönetildiği 1977 sonrası süreçte yerel yönetimlerin; merkezi hükümet ile kurmuş oldukları ilişki bağlamında yaşanan bir diğer gelişme Ecevit'in 1978 senesinde meclisteki bağımsız milletvekilleri ile kurduğu koalisyon hükümetinde çalışma alanı yerel yönetimler olan bir bakanlığın kurulmuş olmasıdır. Her ne kadar salt yerel yönetimler üzerine uzmanlaşmış bir bakanlığın kuruluşu ile yerel yönetimlerin İçişleri Bakanlığının mevcut vesayetinden kurtarılabilceği umulmuş olsa da gerek ekonomik koşullar gerekse de hükümetin uzun süreli olamayışı Cumhuriyet tarihinin ilk Yerel Yönetimler Bakanlığı deneyiminin on ay gibi kısa bir sürede sonlanmasına neden olmuştur. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in parlamentodaki bağımsız milletvekillerinin desteği ile kurulan yeni hükümette ise böyle bir bakanlığa yer verilmemiştir. Ekonomik darboğaz, siyasi istikarsızlık ve artan sokak olayları gölgesinde geçen 1979 ve 1980 senelerinde yerel yönetimlere ilişkin kayda değer bir gelişme yaşanmamış; 12 Eylül 1980'de askerlerin yönetime bir kez daha doğrudan el koyması neticesinde ise toplumcu belediyeçilik düşüncesinin savunuculuğunu yapan başkanlar ülke genelindeki tüm belediye başkanları gibi görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bu karar aynı zamanda 1973-1980 arası yılların

toplumcu belediyeçilik uygulamalarının sonlandırmış olması bakımından yerel yönetimler tarihimizde yeni bir aşamanın başlamakta olduğu anlamına gelmektedir.

4. Genel Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye’de yerel siyasetin gelişimi belediyeler üzerinden okunmaya çalışılmış ve Cumhuriyet’in ilk senelerinden başlanarak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar ki dönem içerisinde yerelde siyasetin gelişimine dair temel noktalar belediyeler üzerinden açığa çıkartılmaya amaçlanmıştır. Cumhuriyet’in ilk altmış senesi oluşturan yerel yönetimler deneyimimiz içerisinde sürece çok kısa olsa da bilhassa büyük kentlerdeki CHP’li başkanlar tarafından sergilenen yönetim pratiği 1973-1980 arası dönemi daha önemli kılmaktadır.

Toplumcu belediyeçilik üst başlığı altında toplanabilecek bu politik anlayışı, belediyeçilik anlamında Cumhuriyet tarihinin önceki dönemlerinden farklı kılan temel nokta ilk kez bu dönem yerel aktörlerin, merkezdeki siyasal aktörlerden bağımsız birer politik özne hâline dönüşmeleri ve bu aktörlerce uygulanagelen politikaların belediyeçiliği salt imar ve iskan işleri ile teknik meseleler olarak değerlendirmek anlayışından uzak bir perspektifle tatbik edilmesidir. 1970’lerin toplumcu belediyeçilik anlayışı her ne kadar o güne değin yerel yönetimler tarihimizde eşine rastlanmayan bir felsefe olsa da bu anlayışın gelişimi Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yerel yönetimler sahasında yaşanan gelişmelerden ayrı biçimde değerlendirilememektedir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı’nı takip eden dönem itibariyle iş gücünün niteliği ve niceliği uyarınca çağdaş devletlerin bir hayli gerisinde kalan Türkiye’de (Keyder, 2013: 117) nüfusun önemli bir kısmı köylerde ikamet etmekte ve geçimini tarımla sağlamaktadır. Devletin merkezileşme ve siyasal otoritesini ulusal devletin sınırları içerisinde tesis çabasıyla (Şengül, 2001: 65) geçen tek parti iktidarı döneminde yerel yönetimler, merkezi yönetimden ayrı siyasa üretebilmek bir yana merkezin taşradaki uzantısı olmak vasfının haricinde bir vasfa dahi sahip olmamıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçiş ve yirmi yedi senelik tek parti iktidarının 1950’de noktalanması ile başlayan süreç ise devletin ekonomideki müdahillik derecesi ve kır-kent nüfus dağılımı bakımından 1923-1950 dönemine nazaran anlamlı bir farklılaşma yaşanmasına karşın (Zürcher, 2014) belediyelerin, siyasetin yereldeki gelişimine dair etkinliklerine ilişkin değişen bir şey olmamıştır. Kurumsal yapının tek parti idaresindeki hâliyle muhafaza edilmiş olması, karar organlarının belirlenmesi usulünde bir değişiklik gerçekleştirilmemesi (Güler, 2006: 229) ve belediyelerin faaliyet alanlarının daha ziyade teknik meselelerle sınırlı tutulması 1950-1960 arası yıllar tek parti dönemi belediyeçilik politikalarının sürdürüldüğü yorumunu kuvvetlendirmektedir.

1970’lerin toplumcu belediyeçilik anlayışının doğumuna kaynaklık edecek asıl gelişme ise 1963 tarih 307 sayılı “Belediye Kanununda değişiklik yapılmasında dair Kanun” çerçevesinde belediyelerin karar organlarının doğrudan halkın oyları ile belirleneceğinin ifade edilmesi olmuştur. Bu yasal değişikliği takip eden ilk iki yerel seçimde büyük kentlerin belediyelerinin ağırlıklı biçimde AP’li isimlerce kazanılmış olması sebebiyle, belediyeçilik politikalarında önemli bir farklılık olmasa da 1970’li yılların CHP’li başkanları kentsel meseleleri sınıfsal temelde değerlendirmek, kentsel zenginliğin tanziminde sosyal adaletçi bir felsefe geliştirmek, kent çeperlerinde yaşayan ve taleplerini gündemin üst sıralarına taşıyamamış olan kimselerin temsilciliğini öngören politik yaklaşımları ile farklı bir belediyeçilik pratiği sergilemişlerdir. Batuman bu anlayışın gelişimine ilişkin yaptığı değerlendirmesinde en azından 1973-1977 arasında CHP’nin demokratik kitle örgütleri ve sosyalist hareketler ile açıktan ya da dolaylı biçimde ilişki içerisindeki aydınları kentleşme uzmanı olarak belli başlı belediyelerdeki istihdamının hareketin radikalliğini açıklamak adına kullanılabilecek bir araç olduğunu söylemektedir (Batuman, 2010: 226-230). Toplumcu belediyeçilik anlayışının ikinci dönemi olarak nitelenebilecek 1977-1980 dönemi ise ilk dönem (1973-1977) karşılaştırıldığında taşıdığı radikal karakteri nispeten yitirmiş, yerel yönetimler vasıtasıyla yeni bir toplumsal düzenin inşası fikrinden uzaklaşarak yerel yönetimleri sosyal-demokrat ilke ve esaslar doğrultusunda yönetmek gibi bir misyon edinmiştir.

Özetle; 1923-1980 arası dönem Türkiye’de yerel yönetimler ve dolayısıyla belediyeçilik anlayışının gelişimi dolayısıyla kimi kendine özgü özellikler taşımış. Tek parti iktidarı döneminde yerel yönetimlere daha ziyade Cumhuriyet modernleşmesini ve ulus-devleti yerelde inşa etme, DP iktidarında kentlere göç eden nüfusun büyük kentlerdeki temel ihtiyaçlarının karşılanmasında merkezi yönetime yardımcı olma rolleri yüklenmiş; belediye örgütlerinde karar alıcı mekanizmaların bugünün usulleri ile belirlenmeye başladığı 1960 sonrası dönem ise

belediye yönetimleri salt idari bir işlem olmaktan çıkarak siyasi yöne sahip hâle gelmiştir. Belediyeciliğe ilişkin bu yönün en baskın biçimde hissedildiği pratik ise 1970'lerin CHP'li başkanları tarafından sergilenen toplumcu belediyecilik olmuştur.

SONUÇ

Vatandaşların ihtiyaç duydukları hizmetlerin kendilerine en yakın yönetsel birimler aracılığıyla karşılanması biçimindeki liberal düstur çerçevesinde önemli bir gelişim kateden yerel yönetimlerin bugünün dünyasında merkezi yönetimler karşısında katılım ve demokratiklik seviyesini yükseltebilecek bir alternatif olup olamayacağı tartışılmakta ve ilerleyen dönemde küresel ölçekte merkez-yerel ilişkilerinin nasıl bir seyir izleneceğine ilişkin tartışmalar gerçekleştirilmektedir. Yerel yönetimlerin ortaya çıkış ve gelişim seyri incelediği takdirde yerel demokrasinin gelişimi ve halkın katılımı gibi konularda daha kendine özgü durum ve sonuçların var olduğu görülecektir. Batı'da modern belediye örgütlerinin ortaya çıkmaya başladığı *dönemlerde Osmanlı Devleti*, beledi hizmetleri geleneksel niteliği baskın kurumlarca görmeye çalışmış; idari ve mali sistemi ile personel rejimi Batılı devletlerdeki belediyelere benzeyen yerel yönetim birimlerinin Osmanlı idare sisteminin bir parçası olabilmesi ancak devletin yıkılışından yetmiş sene evvel mümkün olabilmıştır.

Cumhuriyetin ilanından 12 Eylül 1980 tarihine kadarsa genel hatlarıyla yerel yönetimler politikasının dinamiklerini şekillendiren dört önemli gelişme yaşanmıştır. 1924 Anayasası ve 1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında gündeme getirilen güçlü yerel yönetimler pratiği bütünüyle rafa kaldırılmış, uzun yıllar süren tek parti iktidarı döneminde çoğu zaman için belediyelerin, valilik içerisinde bir alt birim olarak algılanması söz konusu olmuş, 1946 senesinden başlanarak çok partili siyasi yaşama geçilmesi ve 1950 seçimleri ile iktidarın el değiştirmesi yerel yönetimler tarihimiz içerisindeki bir diğer önemli eşik olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar iktidarın yeni sahipleri başlangıç evresinde tek parti yönetiminin anti-demokratik karakterli kimi uygulamalarından vazgeçmiş olsalar da yerel yönetimler bağlamında nitelikli bir dönüşümü hayata geçirmekten uzak kalmışlardır. 27 Mayıs 1960 tarihli askeri darbe ve sonrasında kabul edilen ve ilgili yasa metninde gerçekleştirilen *düzenleme ile yerel yönetimler tarihimizde yeni bir dönem başlamış; halkımızın sınırları dahilinde yaşadığı belediye örgütüne başkanlık yapacak kişiyi kendi oyları ile doğrudan seçebilmesi ancak bu dönemde mümkün olabilmıştır.*

1970'li yıllarda ise Cumhuriyet tarihinde daha önce eşine rastlanılmamış biçimde ülke nüfusu ve ekonomik faaliyetlerin önemli bir kesimini barındıran büyük kentlerin belediye başkanları ile merkezi hükümetin temsilcileri farklı siyasi parti ve toplumsal çevrelerin üyeleri olmuşlar; bu durum doğal olarak siyasetin yereldeki doğasına ilişkin kimi çelişkileri beraberinde getirmiştir. Merkez ile yerel arasındaki bu ihtilaf hâli en açık biçimde yerel aktörlerin takip etmiş oldukları politikalar üzerinden okunabilmektedir. Bu bağlamda, 1973-1980 arası dönem belediyeler daha önce hiç olmadığı kadar siyasetin bir ögesi hâline dönüşmüşler; temel gıda maddelerine erişim, barınma sorununun çözümü, işsizliğin azaltılması gibi meselelere dair politikalar geliştirmişlerdir.

12 Eylül 1980 askeri, darbesi siyasi yaşamın tüm alanlarındakine benzer biçimde yerel yönetimlerde de yeni bir dönemin başlangıcı olmuş; ülke genelindeki neredeyse tüm belediye başkanları mensubu oldukları parti ve izlemiş oldukları politikanın seçim bölgelerindeki vatandaşlar tarafından başarılı bulunup bulunmaması dikkate alınmaksızın belediye başkanlığı görevinden uzaklaştırılmıştır. Belediye başkanlığı vazifesinin ağırlıklı biçimde o yerleşim bölgesindeki en yüksek rütbeli asker veya bir kamu görevlisi tarafından ifa edildiği bu ara rejim dönemi 25 Mart 1984 tarihinde gerçekleştirilen Mahalli İdareler Seçimleri ile sonlanmıştır. Seçimler sonucu ortaya çıkan tablo, 12 Eylül öncesinin toplumcu belediyecilik anlayışının savunucusu, sosyal demokratlar için tam bir hayal kırıklığı olmuş; yurt genelinde çok sayıda önemli şehrin belediyesi ANAP tarafından kazanılmıştır.

ANAP'lı başkanlarca ortaya konulan neo-liberal belediyecilik pratiği ise kentsel zenginliğin tanzimi, yereldeki sorunların çözümü noktasında emek örgütlerinin mi yoksa sermaye sınıfının temsilcilerinin mi dikkate alınacağı ve bir beledi hizmetin hayata geçirilişi sürecinde öncelenecek değerlerin kamunun genel çıkarı mı yoksa ekonomik kaygı ve öncelikler mi olduğu noktasında toplumcu belediyecilik düşüncesinden farklı saiklerle hareket edilmesini öngörmüştür. ANAP'ın 1984'deki zaferinden bir dönem sonra ülke genelindeki çok sayıda belediyenin yeniden sosyal demokratlarca yönetilmeye başlandığı 1989-1994 dönemi ise sosyal demokrat başkanlar tarafından tutarlı ve bütüncül bir toplumcu belediyecilik siyasası geliştirilemeyen bir dönem olmuş; ülke genelinde kimi sosyal

demokrat belediyelerde uygulanan toplumcu politikalar ise kurumsal bir temel ve sürekliliğe sahip olmadan başkanların şahsi tasarruflarıyla sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Y.Alogan), Sarmal, İstanbul.
- Ahmad, F. *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (Çev: A.Fethi Yıldırım), Hil, İstanbul.
- Akbulut, Ö.Ö. (2001). "Ulusal Siyaset-Yerel Siyaset İlişkisi Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(4), 36-60.
- Akbulut, Ö.Ö. (2004). *Yerel Seçimlerin Yerelliği*, *Kamu Yönetimi Dünyası* 17-18, 43-48, <https://siyasetin-pusulasi.> (25.08.2020).
- Akbulut, Ö.Ö. (2007). "Belediye Yönetimi Reformu: Monolitik İktidar Yapısının Güçlenmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 16(1), 7-29.
- Aktaş, S. (2013). "The Urbanisation Issue and the Culture of "Gecekondus" in Turkey", *Oriente Moderno*, 93(1), 176-187.
- Alada, A. (2008). "Türkiye'de Yerel Yönetimleri" Özerklik Meselesi" Üzerinden Yeniden Düşünmek", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 17(4), 5-44.
- Akın, R. (2014). *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim, İstanbul.
- Arıkboğa, E. (2007). "Türk Yerel Yönetim Sisteminde Reform ve Yeni Kamu Yönetimi", *Kamu Yönetimi Yazıları*, (Der. B.Eryılmaz-M.Eken, M.L.Şen), Nobel Yayınları, Ankara.
- Aydiner, T. (2020). "Toplumcu Belediyecilik Deneyimi (1973-1980):Denizli Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 353-368.
- Aydınlı, H.İ. ve Çiftçi, S. (2015). "Türkiye'de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi" *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 192-200.
- Batuman, B. (2010). "Toplumcu Bir Belediyecilik Modeli: "Yeni Belediyecilik Hareketi" 1973-1977", *Mülkiye Dergisi*, 34(266), 223-241.
- Batuman, B. (2013). "70'ler: Siyasetin Odağındaki Kent, Kentin Odağındaki Siyaset", *Toplum ve Bilim*, 127, 68-88
- Bayraktar, U.ve Penpecioglu, M. (2008). "Başka Bir Kentsel Gelişme Tahayyülü Mümkündür! Özgün Bir Yerel Liderlik Tecrübesi Olarak 1977-1980 Arası Ankara Belediyesi Ali Dinçer Dönemi", *Mülkiye Dergisi*, 32(261), 55-88.
- Bayramoğlu, S. (2015). *Toplumcu Belediye nam-ı diğer Belediye Sosyalizmi*, NotaBene, İstanbul.
- Berry, C.R. ve Gersen, J.E. (2010). "The Timing of Elections", *The University of Chiago Law Review*, 77(1), 37-64.
- Bilgiç, (2005). "Türkiye'de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I* (Ed.H.Özgür-M.Kösecik), Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.
- Bozkurt, E. (2019). "Toplumcu Belediyecilik Politikalarının Ovacık Belediyesi Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 99-149.
- Bulca, A. (1977). "İzmit Yeni Yerleşimler Projesi", *Mimarlık*, 15, 60-62.
- Castell, M. (2014). *Kent, Sınıf, İktidar*, (Çev. A.Türkün), Phoneix, İstanbul.
- Çağdaş, T. (2011). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 391-416.
- Çarkoğlu, A. (2009). "The March 2009 Local Elections in Turkey: A Signal For Takers or the Inevitable Beginning Of the End for AKP", *South European Society and Politics*, 14(3), 295-316.
- Çınar, T. (2007). "Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(3), 141-165.
- Çitci, O. (1996). "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(6), 5-14.
- Çitci, O. (Ed). (2001). *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999*, TODAİE, Ankara.

- Çolak, H. (2012). "Türk Toplumunda Demokrasi ve Yerel Yönetimleri Tarihsel Gelişimi Bağlamında 1580 Sayılı Kanun Yasama Müzakereleri", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 13(49), 33-55.
- Doğan, A. E. (2004). "Sosyal Demokrat Vaatlerden Neo-Liberal Rövanççılığa 1990'lar Ankara'sında Belediyecilik", *Praksis*, 12, 103-129.
- Dorransoro, G.ve Watts, N.F. (2009). "Toward Kurdish Distinctiveness in Electoral Politics: The 1977 Local Elections in Diyarbakır", *International Journal of Middle East Studies*, 41(3), 457-478.
- DP (1946). Demokrat Parti Programı (1946).
- Eliçin, Y. (2017). "Fransa'da Yerelleşme Reformları: Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 37-54.
- Erciyas, S. ve Baykal, A. (2019). 31 Mart Seçimlerine Doğru Dünden Bugüne Partilerin Yerel Seçim Vizyonu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 134,
- Ersoy, M. (1989). "Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 9(1), 45-66.
- Geray, C. (1983). "Yerel Yönetimlerin Mali Sorunları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, İstanbul.
- Gönenç, E. (2020). "Bir Anı ve TANSAN'ın Doğuşu", Gazete Ege, 12.04.2020
- Görmez, K. (2000). "Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 81-88.
- Göymen, K. (1983). "Türkiye'de Yerel Yönetim", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, İstanbul.
- Göymen, K. (1999). "Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkezîyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 32(4), 67-83.
- Gözler, K. (2019). "Türk Belediye Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 3 Nisan 1930 Tarihli Belediye Kanunu Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir?", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 28(1-2), 1-23.
- Güler, B. A. (1992). "Belediyeleşme Sürecinin Sayısal Özellikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1(6), 19-29.
- Güler, B. A. (2000). "Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkezîyetçilik mi?", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9(2), 14-29.
- Güler, B. A. (2006). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Güler, M. (2004). *Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik Anlayışının Evrimi*, (Yayınlanmamış: Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Güler, M. (2013). "Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine", *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, (Der.İ.Kamalak ve H.Gül), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Hamamcı, C. (2016). "Toplumcu Belediyecilik", *Prof.Dr.Oğuz Onaran'a Armağan*,(Ed.Ş.Özkan Erdoğan-O.Zengin). Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset, Adres*, İstanbul.
- İsvan, A. (2002). *Başkent'in Gölgesinde İstanbul*, İletişim, İstanbul.
- Kamalak, İ., Gül, H., Beyazıt, E. (2013). "Sosyal Demokrat İlkelerin Yerel Düzeyde Uygulanması Üzerine Bir Deneme: Türkiye Örneği", *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Toplumcu Belediyecilik Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları* (Der. İ.Kamalak ve H.Gül), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Karakartal, B. (1984). "1961 Türk Anayasası Referandumunu", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (33), 307-328.
- Keleş, R.; Duru, B. (2008). "Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış", *Mülkiye Dergisi*, 32(261), 27-44.
- Keleş, R. (2015). *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları*, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.
- Keleş, R. (2019). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Cem, İstanbul.

- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim, İstanbul.
- Kılavuz, F.ve Yüksel, C. (2017). “Yerel Yönetimler Maliyesi Çerçevesinde Toplumcu Belediyecilik: Fatsa ve Ovacık Örneği”, *Toplum ve Demokrasi*, 11(23), 121-138.
- Kili, S. ve Gözübüyük, A.Ş. (2006). *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası *Kültür Yayınları, İstanbul*.
- Koçak, S. Y.ve Ekşi, A. (2010). “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), 295-307.
- Kongar, E. (1998). *21.Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Köker, L. (1995). “Local Politics and Democracy in Turkey: An Appraisal” *The Annals of the American Academy Of Political and Socai Science*, 540-542.
- Miş, N. (2019). “Geçmiş Seçimlerde İstanbul’a Kim Ne Vadetti”, *Türkiye Gazetesi*, 07.02.2019
- Oktay, T. (2008). “Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, *Türkiye’de Yerel Yönetimler*, (Ed.R. Bozlağan ve Y.Demirkaya), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş, İstanbul.
- Ortaylı, İ. ve Tekeli, İ. (1978). *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, (Ed. E. Türkcan), 1.Belediyecilik Araştırma Projesi, *Türk İdareciler Derneği Bilimler Araştırmalar Dizisi-2*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Özgür, H. (2001). “Türkiye’de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkinin ve Yerel Yönetim Anlayışının Liberal Tez Açısından Değerlendirilmesi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24, 214-230.
- Parla, T. (2016). *Türkiye’de Anayasalar Tarih, İdeoloji ve Rejim 1921-2016*, Metis, İstanbul.
- Parlak, B. (2005). “Tarihi Perspektifte ve Reform Sürecinden İl Özel İdareleri”, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I*, (Ed.H.Özgür ve M.Köseçik), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ralling, C., Thrasher, M. ve Denver, D. (2005). “Trends in Local Elections in Britain”, *Local Government Studies*, 31(4), 393-413.
- Reuter, E. (1943). “Belediyeler Bankası”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 4(1), 42-68.
- Sadioğlu, U., Özacit, İ. ve Ömürgönülşen, U. (2015). “Yeni Büyükşehir Belediyesi Modeli: Türkiye’de Değişen/Değişmeyen Merkezileşme ve Adem-i Merkezileşme Politikaları”, *Yasama Dergisi*, (30), 70-92.
- Sağlam, S. (2016). “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (53), 257-274.
- Sakarya, İ (2016). “Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik Hareketi Ekseninde Çanakkale’de Yerel Siyaset (1968-1980). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 14(21), 135-148.
- Sevinç, M.ve Demirkent, D. (2017). *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası 1921 Anayasası ve Tutanakları*, İletişim, İstanbul.
- Sevinç, İ. ve Kahraman, S. (2020). “Türk Kamu Yönetimi Açısından Kalkınma Planlarındaki Yönetimsel Reform Hedeflerinin İncelenmesi (1963-2023)”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 90-112.
- Sezgin, S. (2017). “Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik: İzmir Örneği”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 51-66.
- Sunay, C. (2008). “Türkiye’de Yerel Siyasetin Tarihi Gelişimi”, *Yerel Siyaset*, (Ed. Y.Akdoğan ve D.Dursun), Okutan Yayınları, İstanbul.
- Şahin, S.Z. (2018). “Neo-liberal Yeniden Ölçeklenme Etkisi Altında Türkiye’de Kentleşme Politikasının Dönüşümü”, *Alternatif Politika Dergisi*, 10, 1-30.
- Şahin, S.Z. (2019). “Yerel Seçimlerde Ankara’nın Merkez ve Çevre İlçelerine Dair Sosyo-Mekansal Bir Analiz Derlemesi”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 213-223.
- Şengül, H.T. (2002). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge, Ankara.
- Şengül, H.T. (2018). “1968 Yerel Seçimleri CHP’ye Ne Söylüyor”, *Birgün*, 28.10.2018.

- Şinik, B., Uçar Yılmaz, A. ve Dik, E. (2016). "1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 25(2), 1-27.
- Tabak, R. (1978). "Yeni Bir Belediye Gelirleri Sistemi Yaratılmalı", *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, 26-30.
- Tekeli, İ. (1977) ve Gülöksüz, Y. (1976). "Belediye Sorunları", *Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 3-25.
- Tekeli, İ. (1977). "Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı", *Mimarlık Dergisi*, 15(1), 32-34.
- Tekeli, İ. (1983). "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 16(2), 3-22.
- Tekeli, Ş. (1983). "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim, TİP (1964). Türkiye İşçi Partisi Programı (1964).
- Topal, A. (2003). "Türkiye'de Yerel Yönetim Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve İller Bankası", *Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi*, 27-30.
- Topal, A. (2004). "Kavramsal Olarak Kent Nedir? Ve Türkiye'de Kent Neresidir?", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 276-294.
- Torlak, E. S. ve Önez, Z. (2005). "Bir Katılım Modeli Olarak Yerel Gündem 21'e Bakış", *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I*, (Ed.H.Özgür ve M.Kösecik), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Tuğluoğlu, F. (2019). "1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 12(24), 135-162.
- TÜİK, (2012), Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, (2012), Yayın No: 3685, Ankara.
- TÜİK, (2012), 1927-2000 Türkiye'deki Genel Nüfus Sayımları ve Kent/ Köy Dağılımı, [http:// tuik.gov.tr/](http://tuik.gov.tr/), Erişim Tarihi: 04.09.2020
- Türkün, A., Aslan, Ş. ve Şen, B. (2014). "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", *Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, (Ed. A.Türkün), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Uçar Yılmaz, A. (2016). "Şehremini: Müntehab mı? Mansub mu? Erken Cumhuriyet Döneminde Merkezîyet Sorunu", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 25(3), 95-117.
- Yıldırım, S. (1977). "Marmara ve Boğazları Belediyeleri Birliği'nin Kuruluşu", *Mimarlık*, 15, 53-54.
- Yönten, A., Şimşek, Ç. (2016). "Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Olgusunu Anlamak: Samsun Üzerine Bir İnceleme", *Strategic Public Management Journal*, 3, 76-89.
- Zürcher, E.J. (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev: Y.Saner), İletişim, İstanbul.

Kanunlar

- 417 Sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.08.2020
- 442 Sayılı Köy Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.08.2020
- 1580 Sayılı Belediye Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 26.08.2020
- 2290 Sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, https://www.tbmm.gov.tr, Erişim Tarihi: 27.08.2020
- 6785 Sayılı İmar Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 28.08.2020
- 6830 Sayılı İstimlâk Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 28.08.2020
- 7116 sayılı İmar ve İskan Vekaleti Kuruluş ve Vazifeleri Hakkında Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29.08.2020
- 775 Sayılı Gecekondu Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 30.08.2020

Gazeteler

- Cumhuriyet, 06.10.1930, <http://nek.istanbul.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 05.09.2020
- Cumhuriyet, 20.10.1930, <http://nek.istanbul.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 06.09.2020
- Cumhuriyet, 21.10.1930, <http://nek.istanbul.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 07.09.2020
- Cumhuriyet, 05.07.1961, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/>, Erişim Tarihi: 08.09.2020

Yenişafak, “İlk Halk Oylaması: 1961 Referandumu”, <https://www.yenisafak.com/>, Erişim Tarihi: 01.09.2020.
Cumhuriyet, 07.11.1977, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/>, Erişim Tarihi: 09.09.2020

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).